

บทที่ 4

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์กับการแก้ปัญหาสุราในสมัยหลัง

พ.ศ. 2427-2429

เนื่องจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีพระภารกิจในการเจรจาทำสัญญาสุรากับประเทศต่าง ๆ ถึง 12 ประเทศพระองค์ทรงตระหนักดีว่าลำพังพระองค์เพียงคนเดียวย่อมไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เสร็จสิ้นได้รวดเร็วหรือมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปกล่าวคือมหาอำนาจตะวันตกอย่างเช่น ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระองค์ทรงทูลถวายคำแนะนำต่อรัฐบาลไทย ถึงความจำเป็นที่รัฐบาลไทยควรจัดตั้งสถานทูตไทยประจำกรุงฝรั่งเศส และมีตัวแทนของรัฐบาลประจำ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ คอยสืบข่าวนโยบายต่างประเทศและความเคลื่อนไหวของฝรั่งเศสในอินโดจีนอีกด้วย ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ถอดถอนพระองค์จากตำแหน่งราชทูตไทยประจำอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ออกไปประจำยังสถานทูตไทยประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในตำแหน่งราชทูตไทยประจำประเทศภาคพื้นยุโรปรวม 10 ประเทศ² และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสด็จออกมาดำรงตำแหน่งราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนและสหรัฐอเมริกา³ สืบแทนพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2426 ถึงกระนั้นก็ดีพระองค์ก็ยังทรงปฏิบัติภารกิจอยู่ที่สถานทูตไทยในกรุงลอนดอน

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกาล วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2426 [มช.]

² ได้แก่ ประเทศฝรั่งเศส โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี ออสเตรีย อิตาลี สวีเดน-นอร์เวย์ เดนมาร์ก เบลเยียม และสเปน

³ กษ, ร. 5 พท. เล่มที่ 11 พระราชสาส์นถวายพระนางเจ้าวิกตอเรีย แห่งอังกฤษ, หน้า 202, 209

ต่อไป และทรงเสด็จไปปฏิบัติภารกิจยังสถานทูตไทยประจำกรุงปารีส ตั้งแต่วันที่
1 มกราคม พ.ศ. 2427¹

สำหรับกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ก็ได้เสด็จไปสหรัฐอเมริกา เพื่อเจรจาและ
ลงนามในสัญญาสุรากับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 และ
ทรงเป็นธุระเอาใจใส่ในการเร่งรัดให้รัฐบาลอังกฤษยินยอมใช้สัญญาสุรา เมื่อรัฐบาล
ไทยได้ลงนามในสัญญาสุรากับทุกชาติเป็นที่เรียบร้อยแล้ว² รัฐบาลอังกฤษได้มีหนังสือ
แจ้งให้รัฐบาลไทยได้ทราบถึงการยอมใช้สัญญาในเคอนกันชาวน พ.ศ. 2428³ หลังจาก
นั้นรัฐบาลไทยจึงได้เจรจาขอใช้สัญญาสุรากับรัฐบาลชาติอื่น ๆ ต่อไป

บทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในฐานะราชทูตไทยประจำภาคพื้นยุโรป

บทบาทและผลงานของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในช่วงที่ทรงปฏิบัติภารกิจประจำ
กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสได้แก่ การเจรจาทำสัญญาสุราและการแก้ปัญหาที่เกิดจาก
สัญญาสุราที่ทำกับรัฐบาลเยอรมนี การทำสัญญาสุรากับรัฐบาลสเปน อิตาลี และออสเตรีย
การเจรจากับรัฐบาลนานาประเทศเพื่อตกลงใช้สัญญาสุราที่ตกลงนามดังกล่าว รวมทั้งการ
แก้ไขปัญหาคาไรให้สัตยาบันของรัฐบาลฝรั่งเศส

¹ เหตุผลที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ยังไม่ได้เสด็จไปปฏิบัติภารกิจในฝรั่งเศสใน
ทันที ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์จะต้องเตรียมจัดหาและตกแต่งสถานที่เพื่อตั้งสถานทูตไทย
ประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ครั้นเมื่อสถานทูตไทยได้รับการตกแต่งเรียบร้อยแล้ว
จึงได้เสด็จไปปฏิบัติภารกิจ ณ กรุงปารีส

² ยกเว้นสัญญาสุราที่ไทยทำกับประเทศออสเตรียที่ยังไม่ได้ลงนามในสัญญาสุรา
แต่ก็ได้ทำความตกลงในเนื้อหาของสัญญาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ หลกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ
วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

1. การทำสัญญาสุราและแก้ปัญหาที่เกิดจากสัญญาสุราที่ทำกับเยอรมนี

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงทาบทามรัฐบาลเยอรมนีเพื่อเจรจาทำสัญญาสุรา ตั้งแต่ครั้งที่พระองค์ทรงเป็นราชทูตพิเศษเสด็จไปถวายของทรงยินดีแก่พระบรมวงศ์ในเยอรมนีเมื่อปี พ.ศ. 2424 ซึ่งรัฐบาลเยอรมนีตอบรับว่ายินดีที่จะปรึกษาทำสัญญาสุรานี้ เมื่อรัฐบาลเยอรมนีทราบว่าพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน เพื่อเจรจาทำสัญญาสุรา จึงมอบหมายให้ราชทูตเยอรมนีประจำกรุงลอนดอน สอบถามกำหนดเวลาที่พระองค์จะเสด็จไปกรุงเบอร์ลิน แต่เนื่องจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงพระดำริที่จะเจรจากับรัฐบาลที่มีคนในบังคับมีผลประโยชน์จากการค้าสุราในไทยให้สำเร็จก่อน จึงได้มอบบันทึกขอปรึกษาเรื่องสุราและร่างสัญญาสุราที่ได้จัดเตรียมไว้ให้แก่ราชทูตเยอรมนี เพื่อส่งให้รัฐบาลเยอรมนีพิจารณา

ความกระตือรือร้นของรัฐบาลเยอรมนีที่ต้องการทำสัญญาสุรากับรัฐบาลไทย จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลเยอรมนีมีคำสั่งให้กงสุลเยอรมนีในไทยสอบถามถึงกฎเกณฑ์การให้ใบอนุญาตจำหน่ายสุรา (Licenses) ตามข้อ 4 ในร่างสัญญาสุรา¹ รัฐบาลไทยได้แจ้งต่อกงสุลเยอรมนีว่า เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เสด็จไปกรุงเบอร์ลินแล้ว กงจะชี้แจงเรื่องนี้ให้รัฐบาลเยอรมนีเข้าใจ เพื่อสนองตอบไมตรีจิตอันดีของรัฐบาลเยอรมนี พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เสด็จไปยังสถานทูตเยอรมนีในกรุงลอนดอน เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2426 เพื่อเจรจาทาบทามของปรึกษาทำความเข้าใจสัญญาสุราเยอรมนีกับราชทูตเยอรมนีที่กรุงลอนดอน ซึ่งถ้ารัฐบาลเยอรมนียินยอมจะได้ใช้สัญญาสุรานี้พร้อมรัฐบาลประเทศอื่น ๆ ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2427 ในโอกาสนี้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงชี้แจงถึงข้อสงสัยของรัฐบาลเยอรมนีในข้อที่ 4 ของร่างสัญญาสุราที่รัฐบาลไทยได้มอบให้รัฐบาลเยอรมนีพิจารณาซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้หนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราว่า รัฐบาลไทยจะให้ผลประโยชน์แก่ทุกชาติเท่าเทียมกัน ถ้ามีข้อข้องใจในเรื่องนี้ อย่างไรก็ดี รัฐบาลไทยจะแต่งตั้งบุคคลที่เป็นกลางขึ้นมาพิจารณาตัดสินโดยยุติธรรม²

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 25 นายวอนเกรงกี ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2426, หน้า 216-217

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2426 [มช.]

เมื่อรัฐบาลเยอรมนีปฏิเสธคำขอของไทย ที่ขอเจรจาทำสัญญาสุรากับราชทูตเยอรมนีประจำกรุงลอนดอน พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึงได้เสด็จไปเยอรมนีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2427 ส่วนรัฐบาลเยอรมนีได้แต่งตั้งให้ บารอน วอน กุสเซอร์ว (Baron Von Kusserow) เป็นผู้แทนของรัฐบาลเพื่อประชุมปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลไทย รัฐบาลเยอรมนีเสนอให้นำสัญญาสุราที่ไทยทำกับอังกฤษมาเป็นแบบอย่างในการพิจารณาทำสัญญาสุราเยอรมนี และในที่สุดได้ยอมทำสัญญาสุราจำนวน 8 ข้อ สำคัญของสัญญาสุราเยอรมนีนี้คล้ายกับสัญญาสุราอังกฤษ แต่มีข้อความเพิ่มเติม 2 ประการคือ ประการแรก เรื่องพิกัตอัคราภาชีชาเข้าสุรา ที่รัฐบาลไทยจะเรียกเก็บในอัตราเดียวกับสุราที่ผลิตในประเทศนั้น ในสัญญาสุราเยอรมนีระบุไว้ว่า จะต้องมีการตกลงระหว่างประเทศคู่สัญญาก่อนที่รัฐบาลไทยจะได้ประกาศใช้ ประการที่สอง เกี่ยวกับเรื่องการออกหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรานั้น รัฐบาลไทยจะต้องระบุถึงคำว่า "ขายปลีก" ให้ชัดเจน ในข้อบังคับการจำหน่ายสุราที่รัฐบาลไทยจะได้จัดทำขึ้น

เรื่องพิกัตอัคราภาชีชาเข้าสุรา ในสัญญาสุราเยอรมนีนั้นระบุไว้ว่า จะต้องมีการพิจารณาร่วมกันระหว่างประเทศคู่สัญญาก่อน สัญญาสุราเยอรมนีฉบับนี้ ได้รับความคัดค้านจากกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ว่าจะเป็นการเสียเปรียบต่างชาติมาก¹ ทั้งนี้เนื่องมาจากบทเรียนในอดีตของไทยที่ผ่านมามักจะประสบปัญหา จากการค้ากับต่างชาติไม่ยินยอมปฏิบัติตามข้อบังคับเรื่องสุราที่รัฐบาลไทยได้กำหนดไว้ ดังนั้นการระบุความที่ว่าพิกัตอัคราภาชีสุราที่รัฐบาลไทยกำหนดขึ้น จะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลประเทศคู่สัญญาก่อน ในสัญญาสุราเยอรมนีดังกล่าว อาจทำให้ประเทศคู่สัญญาขายเบียง หรือไม่ยอมรับ จนรัฐบาลไทยไม่มีอิสระในการกำหนดพิกัตอัคราภาชีสุราก็เป็นได้

รัฐบาลไทยได้นำสัญญาสุราเยอรมนีมาพิจารณาแล้วพบว่า มีข้อบกพร่องที่สมควรจะต้องแก้ไขหลายประการ แต่เมื่อรัฐบาลไทยตระหนักถึงความปรารถนาดีของรัฐบาลเยอรมนีที่ยินยอมทำสัญญาสุรากับไทยโดยดี จึงเกรงว่าถ้ารัฐบาลไทยขอแก้ไข

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ภายหลังหัก ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรภาส วันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

ข้อบกพร่องดังกล่าวทั้งหมดในสัญญาสุราเยอรมนีนั้น "...จะไม่หันกลับมาหาความอหิยาไศรย
ไมตรีที่เขาขอทำโดยดีไป..."¹ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงพยายามหาวิธีการผ่อนปรนที่จะ
แก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างละมุนละม่อม โดยที่รัฐบาลไทยจะไม่ต้องสูญเสียผลประโยชน์
ด้วย ในประเด็นแรกรัฐบาลไทยเห็นด้วยกับคำท้วงติงของกรมหมื่นเรศร์วรฤทธิในความ
ข้อ 1 ของสัญญาสุราเยอรมนีในเรื่องพิกัดอัตราภาษีขาเข้า ประเด็นนี้รัฐบาลไทยได้หา
ทางแก้ไขโดยการร่างกฎหมายพิกัดอัตราภาษีสุรา และนำไปปรึกษากงสุลเยอรมนีอย่าง
ไม่เป็นทางการให้เป็นที่ตกลงก่อน² ซึ่งรัฐบาลเยอรมนีได้แสดงไมตรีจิตที่จะปฏิบัติตาม
กฎหมายไทย โดยขอให้รัฐบาลไทยส่งกฎหมายและข้อบังคับเรื่องสุราที่รัฐบาลไทยจะ
ประกาศใช้ตามสัญญาสุรานั้นให้แก่รัฐบาลเยอรมนีด้วย เพื่อรัฐบาลจะได้มีคำสั่งถึงกงสุล
เยอรมนีในไทยให้ปฏิบัติตาม และสัญญาว่าจะแจ้งให้รัฐบาลต่าง ๆ ได้ทราบว่ารัฐบาล
เยอรมนียินยอมปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับเรื่องสุราของรัฐบาลไทยนี้อีกด้วย³

ส่วนประเด็นที่ให้ระบุมความเรื่องสุรา "ขายปลีก" อย่างชัดเจนในข้อบังคับ
การขอใบอนุญาตจำหน่ายสุรา (Licenses) นั้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเห็นว่า
เป็นการดีที่มีการอธิบายความในข้อดังกล่าวให้ชัดเจน แทนที่จะกล่าวรวม ๆ ไว้ดังเช่น
สัญญาสุราที่ทำกับประเทศอื่น ๆ⁴ ในการนี้รัฐบาลไทยมิได้หักท้วงแต่ประการใด

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

² Baron von Kusserow, Letter to Prince Prisdang 13 August 1884
[มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

⁴ เรื่องเดียวกัน.

เรื่องสำคัญในสัญญาสุราเยอรมนีที่รัฐบาลไทยเห็นว่ามีค่าเป็นอย่างมากที่จะต้องแก้ไขความนั้นโดยเร็วคือ ความเกี่ยวกับคนในบังคับในข้อ 7 ที่ระบุคำแปลของคำว่า "เรสซอร์ติซังส์" (Ressortissants) ไว้ว่า เป็นคนที่กฎหมายนับว่าเป็นคนในบังคับ จากเรื่องนี้ทำให้รัฐบาลไทยต้องหันมาทบทวนการใช้คำในสัญญาสุรากับฝรั่งเศสอย่างละเอียด ทั้งนี้เนื่องมาจากคำว่า "เรสซอร์ติซังส์" ที่ใช้ในสัญญาสุรากับฝรั่งเศสนั้น ผิดจากคำว่า "โปรเตเจส์" (Protégés) ที่ใช้ในสัญญากับฝรั่งเศสฉบับก่อน ๆ กล่าวคือ คำแรกเป็นคำที่ใช้กันในสัญญานานาประเทศทั้งปวง และไม่ได้มีการอธิบายความหมายเจาะจงของคำลงไป เพราะเป็นที่เข้าใจว่ามีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าโปรเตเจส์ ดังนั้นถ้ารัฐบาลไทยยอมตามข้อความที่ว่า คนในบังคับหมายถึง คนที่กฎหมายนับว่าเป็นคนในบังคับดังเช่นที่ปรากฏในสัญญาสุราเยอรมนีดังกล่าว อาจเป็นเหตุให้ประเทศอื่นติดกฏหมาย และยึดถือตามสัญญาสุราเยอรมนีด้วย ย่อมเป็นผลเสียต่อไทยในเรื่องการตีความคนในบังคับต่างชาติ และที่สำคัญก็คือถ้าไทยยอมรับความตามสัญญาสุราเยอรมนีนี้แล้ว อาจส่งผลกระทบต่อหนังสือสัญญาทางไมตรีและการพาณิชย์ที่ไทยทำกับประเทศตะวันตกด้วย¹

เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลสำคัญที่ไทยไม่อาจยอมรับข้อความเรื่องคนในบังคับนี้ในสัญญาสุราเยอรมนีดังกล่าวนั้น เป็นผลจากการที่ฝรั่งเศสได้ แคว้นตั้ง เกียเข้าอยู่ในอารักขาของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2427² ความสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ความตามข้อ 25 ในหนังสือสัญญาที่ฝรั่งเศสทำกับเวียดนาม ที่ว่าเวียดนามมอบสิทธิในการปกครองคนเวียดนามทั้งภายในและนอกประเทศให้อยู่ภายใต้บังคับของฝรั่งเศส³ ดังนั้นรัฐบาลไทย

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 57 กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการทูตกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2427, หน้า 629

² กจช. ร. 5 พศ. เล่มที่ 23 กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการทูตกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ วันแรม 7 ค่ำ เดือน 12 จ.ศ. 1247

³ เรื่องเดียวกัน.

จึงหวั่นวิตกอย่างมาก เกรงว่าฝรั่งเศสจะปฏิบัติตามความในสัญญาที่ทำกับเวียดนามและ
ได้คาดการณ์ต่อไปว่ารัฐบาลฝรั่งเศสอาจคิดหาทางเอาเปรียบไทยได้เช่นกัน โดยยึดถือ
เอาการใช้ค่าที่ต่างกัน โดยไม่ระบุความหมายชัดเจนแน่นอนนี้เป็นกลวิธีเอาเปรียบไทย
ได้ ครั้นภายหลังการหมิ่นเหม่งชัวโรปการ ทูลพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ว่า
"...เห็นเป็นทางที่ชาติอื่นมีฝรั่งเศสเป็นต้น จะทำอุบายเอาเมืองไทยได้ โดยแก้กฎหมาย
ของเขาว่า ญวนเป็นคนขึ้นในบังคับเขาแล้ว เราก็พูดไม่ได้เลย เขาชอบใจทำกฎหมาย
อย่างไรตายตัวเข้าไปดังนี้..."¹

เพื่อเป็นการป้องกันสภาพการณ์ความขัดแย้งด้านการเมือง ที่อาจจะเป็นเหตุ
กระทบกระเทือนและก่อความยุ่งยากในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จนเป็นเหตุให้
ฝรั่งเศสใช้ความในสัญญาสุราที่ไทยทำกับเยอรมนีในข้อ 4 เป็นข้อสนับสนุนการเรียกร้อง
สิทธิ การจดทะเบียนและคุ้มครองชาวเวียดนามในประเทศไทยตามความในหนังสือสัญญา
ที่ฝรั่งเศสทำกับเวียดนามในข้อ 25 ดังกล่าวนั้น² รัฐบาลไทยจึงเห็นควรให้มีการแก้ไข
ข้อความในข้อ 7 ของสัญญาสุราที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ลงนามกับรัฐบาลเยอรมนีนั้นเสีย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ถึงแม้ไทยจะได้คาดการณ์ล่วงหน้าว่า ฝรั่งเศสอาจอ้างความในข้อ 25 ของ
หนังสือสัญญาที่ฝรั่งเศสทำกับเวียดนามใน พ.ศ. 2426 เพื่อเรียกร้องสิทธิชาวเวียดนาม
ในไทย จึงได้ให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์แก้ไขเรื่องตนในบังคับในสัญญาสุราแล้วก็ตาม แต่
รัฐบาลฝรั่งเศสโดยนาย แกร์การาคต (M. Kergaradec) มงสุลฝรั่งเศสในไทย ก็ได้เรียก
ร้องอ้างสิทธิชาวญวนในไทยต่อรัฐบาลไทยในปี พ.ศ. 2428 ศึกษารายละเอียดในเรื่อง
นี้ได้ใน หุสดี ลิมพะสุต "ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนในประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367 -
พ.ศ. 2453)

จากคำทักท้วงของกรมหมื่นนเรศวรสุรฤทธิ์เกี่ยวกับใจความในข้อ 1 ในสัญญา
 สุราเยอรมนีที่เกี่ยวกับเรื่องพิทักอัคราภาชีชาเข้าสุรา ซึ่งอาจทำให้รัฐบาลไทยเสียผล
 ประโยชน์โคตงกล่าวมาแล้วนั้น เป็นผลให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงร้องที่จะไปเจรจา
 ปรีกษาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลสเปน อิตาลีและออสเตรีย ทั้งนี้ทรงพระดำริว่า หาก
 สัญญาเยอรมนีที่ทรงโคตกลงและลงนามกับรัฐบาลเยอรมนีนั้นมีข้อผิดพลาด รัฐบาลไทยจะ
 โคตขอเจรจาแก้ไขกับรัฐบาลเยอรมนีเพียงประเทศเดียว¹ ครั้นเมื่อทรงทราบว่สัญญา
 สุราเยอรมนีที่พระองค์โคตกระทำไปนั้น มีความบกพร่องที่จำเป็นจะต้องแก้ไขในข้อความ
 เรื่องคนในบังคับตามความในสัญญาข้อ 7 พระองค์ทรงยอมรับในความผิดที่พระองค์โคต
 ปฏิบัติลงไป ทรงยินดีที่จะได้รับพระราชอาญาตามโทษานุโทษซึ่งโคตทำล่วงเลยไปนั้นทุก
 ประการ²

การที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงทำสัญญาสุราเยอรมนี โดยการเพิ่มเติมความ
 ดังกล่าวมาแล้วข้างคั่นนั้น อาจกล่าวโคตว่าพระองค์ทรงมีพระทัยว่า การที่โคตทำไปจะเป็น
 ประโยชน์ต่อรัฐบาลไทยอย่างมาก และทรงเข้าพระทัยว่าพระองค์ทรงมีอำนาจที่จะ
 คำเนินการทำสัญญาสุรานั้นโคตอย่างเต็มที่ ดังเห็นจากลายพระหัตถ์ของพระองค์ที่พูด
 รัฐบาลว่า "...แลถักด้วยเกล้าฯ ว่าทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำสัญญาสุรา
 โปรดเกล้าฯ จะเห็นสมควรทำได้..."³ เมื่อพิจารณาถึงข้อบกพร่องนี้อาจเป็นไปโคตที่
 ว่า พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงโคตรับการค่อนรับจากรัฐบาลเยอรมนีด้วยไมตรีจิตคดียิ่ง จน
 ทำให้พระองค์มิโคตเตรียมพระองค์ที่จะตอบโคตในเรื่งดังกล่าว ดังลายพระหัตถ์กรมหมื่น
 เทววงษ์ยุโรปการที่อ้างถึงพระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พูลกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ
 วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2427 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พูลกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ
 วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พูลกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ
 วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

เรื่องนี้ว่า "...แลพระกระแสก็ทรงว่าเป็นค้ำท่านแทนความเขอมนั้นไม่เหมือนกับฝรั่งเศสที่ท่านนึกกร้ามวิตกอยู่มาก แต่ก่อนท่านเตรียมตัวไปสู้พร้อมทุกอย่าง ที่เยอรมันนั้น เขารักไทยท่านไม่ใ้เตรียมสู้ไป จนคำอธิบายเขาจึงเห็นจริงเท่านั้น..."¹

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเสนอแนะวิธีการดำเนินการแก้ไขความผิดพลาดอันเกิดจากการทำสัญญาสุราเยอรมนีในครั้งนี้คือ รัฐบาลไทยต้องบอกยกเลิกสัญญาสุราเยอรมนีที่ได้ลงนามไปแล้วนั้น โดยอ้างเหตุผลว่าพระองค์ทำการนอกเหนือจากคำสั่งของรัฐบาล จากนั้นจึงให้รัฐบาลไทยแต่งตั้งราชทูตออกมาเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลเยอรมนีใหม่อีกครั้งหนึ่ง² พระองค์ทรงเสนอพระนามผู้ที่รัฐบาลไทยสมควรแต่งตั้งเป็นราชทูตออกมาเจรจาแก้ไขปัญหาสัญญาสุรากับรัฐบาลเยอรมนี 2 พระองค์คือ กรมหมื่นเทววงษ์โรปกการและกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ทั้งนี้ทรงให้เหตุผลว่าการแต่งตั้งกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการนอกจากจะแก้ไขความผิดพลาดในสัญญาสุราที่ไ้ทำไว้แล้ว ยังจะเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประเทศไทยในการได้เสด็จทอดพระเนตรสภาพการเมืองการปกครองและความเจริญก้าวหน้าในประเทศตะวันตก เพื่อนำมาปรับปรุงประเทศได้ด้วย³ หรือถ้าให้กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เป็นราชทูตเสด็จมาเยอรมนี จะเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระราชวงศ์ทั้งสองพระราชสำนักให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นคุณประโยชน์ที่สำคัญในการดำเนินนโยบายด้านการเมืองระหว่างประเทศของไทยอีกด้วย จึงลาหยพระหัตถ์ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการว่า "...ถ้าในกรมหมื่นนเรศวรเสด็จแล้วมีกำไรในทางคอมพลิเมนต์แลเป็นการไปลิดลิกให้เป็นที่ยำเกรงของฝรั่งเศสก็อีกอย่างหนึ่ง..."⁴

¹ กรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ, ลายพระหัตถ์ ทูลพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2427 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีความคิดอันไกลและพยายามดำเนินกุศโลบายทางการทูตโดยการรักษามลประโยชน์ของไทย ขณะเดียวกัน ย่อมสะท้อนให้เห็นนโยบายทางการเมืองของไทยในรูปแบบ "นโยบายเอาตัวรอด" โดยพยายามผูกสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจประเทศที่ 3 อย่างแนบแน่น เพื่อยับยั้งการขยายอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย อีกด้วย ดังปรากฏจากลายพระหัตถ์พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทูลกรมหมื่นเทววงศัโรปการ ว่า "...เวลานี้เป็นเวลาสำคัญที่จะต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ยุโรปเห็นว่าไทยไม่ได้ฝักใฝ่อยู่แต่อังกฤษและฝรั่งเศส หากไม่จะเป็นอยู่ในอำนาจทั้งสองไป..."¹

แม้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จะทรงเสนอแนะวิธีดำเนินการดังกล่าวข้างต้นแก่รัฐบาลไทยแล้วก็ตาม รัฐบาลไทยยังคงเห็นความสำคัญและพระปรีชาสามารถของพระองค์ อยู่เช่นเคย จึงมอบหมายให้พระองค์เป็นผู้พิจารณาคำเนิการแก้ไขข้อความในสัญญา สุราเยอรมนีที่ยังบกพร่องดังกล่าว กอปรกับความเหมาะสมในส่วนพระองค์ของพระองค์ เจ้าปฤษฎางค์ กล่าวคือทรงเป็นผู้เจรจาปรึกษาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลเยอรมนีมาตั้งแต่ ต้น ย่อมทราบถึงปัญหาและข้อบกพร่องในการประชุมเจรจากับรัฐบาลเยอรมนีได้อย่างดี นอกจากนี้ทรงสนิทสนมและคุ้นเคยกับพระราชวงศ์สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิเยอรมนีและ ข้าราชการชั้นสูงของรัฐบาลเยอรมนีเป็นอย่างดี อาทิ เช่น บารอน กุสเซอร์โรว์ บารอน โปยานอวสกี (Baron Bojanowski) บุคคลเหล่านี้เคยให้ความอนุเคราะห์แก่พระองค์ ด้วยดีเสมอมา ดังเช่นช่วยเจรจาให้ราชทูตออสเตรียในกรุงเบอร์ลิน ยินยอมทำสัญญา สุราออสเตรียตามรูปแบบเดียวกับสัญญาสุราเยอรมนีเป็นต้น จากเหตุผลดังกล่าวนี้ย่อม ทำให้รัฐบาลไทยมั่นใจว่าการเจรจาแก้ไขเรื่องสุรากับรัฐบาลเยอรมนีนั่นคงสำเร็จลุล่วง ไปด้วยดี

¹ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้รับคำสั่งให้เป็นผู้ดำเนินการแก้ไขสัญญาสุรากับ
 รัฐบาลเยอรมันนั้น เป็นเวลาที่พระองค์เสด็จไปอิตาลีเพื่อเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาล
 นั้น¹ พระองค์ทรงมีลายพระหัตถ์ส่วนพระองค์ถึงบารอน โบยาโนวสกี พระสหายเพื่อ
 ปรีกษาหารือและเป็นธุระแจ้งต่อรัฐบาลเยอรมนีเพื่อขอแก้ไขสัญญาสุรา แต่ปรากฏว่าขณะ
 ที่พระองค์มีพระประสงค์จะขอแก้ไขสัญญาสุรากับกระทรวงการต่างประเทศเยอรมันนั้น รัฐบาล
 เยอรมนีได้ให้สัตยาบันสัญญาสุราเสร็จสิ้นแล้ว ทำให้ไม่อาจแก้ไขข้อความใด ๆ ในสัญญา
 นั้นได้ แต่กระนั้นก็ที่บารอน กุสเซอร์โรว์ ผู้แทนรัฐบาลเยอรมนีในการทำสัญญาได้แสดง
 ไมตรีจิตต่อพระองค์ว่า รัฐบาลเยอรมนียินดีที่จะช่วยเหลือรัฐบาลไทยในการแก้ไขสัญญา
 สุร่าว่า "...ถ้าไม่ผิด "ปริลชีบีล" ของสัญญานี้แล้ว เคาเวอนเมนต์เยอรมันจะไม่กดขี่
 เอาตามสัญญานั้นทุกอย่าง..."² โดยขอให้รัฐบาลไทยมีหนังสือลับ (Confidential)
 แจ้งต่อรัฐบาลเยอรมนีว่าไทยต้องการทำกฎหมายและข้อบังคับเช่นใด รัฐบาลเยอรมนี
 จะมีคำสั่งให้กงสุลปฏิบัติตามความประสงค์ของไทยทุกอย่าง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลเยอรมนี
 ไม่ต้องการให้ไทยต้องยุ่งยากและลำบากในถ้อยความที่เกี่ยวข้องในสัญญาสุราเยอรมนี³

หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจในอิตาลีแล้ว พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เสด็จ
 เยอรมนีอีกครั้งหนึ่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2427 เพื่อเจรจาแก้ไขสัญญาสุรา ผลจาก
 การประชุมปรึกษาหารือระหว่างผู้แทนรัฐบาลทั้งสองประเทศ รัฐบาลเยอรมนียินยอมให้
 ไทยเพิ่มคำอธิบายความในเรื่องคนในบังคับในข้อ 7 ของสัญญาสุราเยอรมนี โดยทำเป็น
 ข้อเพิ่มเติม (Protocol) แนบท้ายสัญญาสุราแทนการแก้ไขความในตัวสัญญาสุราเดิม⁴ และ

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
 วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

² Baron von Kusserrow, Letter to Prince Prisdang, 27 August
 1884 [มช.]

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของสัญญาสุราเยอรมนีได้ใน
สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี..., เล่ม 2, หน้า 85-86.

รัฐบาลไทยได้ขอให้รัฐบาลเยอรมนีมีหนังสือยอมรับ การเพิ่มเติมแก้ไขในข้อ 7 ของสัญญาที่มาจาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศเยอรมนีไว้เป็นหลักฐาน¹ ทั้งนี้เพื่อนำความตกลง ดังกล่าวเป็นข้อสนับสนุนรัฐบาลไทยที่จะขอแก้ความในข้อ 7 ของสัญญาสุราออสเตรียต่อ รัฐบาลออสเตรียด้วย² นอกจากนี้รัฐบาลเยอรมนียังรับรองที่จะช่วยพูดสนับสนุนให้รัฐบาล ออสเตรียยินยอมแก้ความในสัญญาตามความที่รัฐบาลเยอรมนีได้ตกลงแล้วเช่นกัน³

การเจรจาทำสัญญากับรัฐบาลเยอรมนีนั้นกล่าวได้ว่าได้รับไมตรีจิตและความ ช่วยเหลือจากรัฐบาลเยอรมนีเป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีความยุ่งยากบางประการอยู่บ้างจาก ความบางข้อในสัญญาสุราเยอรมนี ซึ่งรัฐบาลไทยเห็นว่าจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไข รัฐบาลเยอรมนีก็มีได้ชักชวนแต่ประการใด

2. การเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลสเปน อิตาลี และ ออสเตรีย

แม้รัฐบาลไทยได้ทำสัญญาสุรากับประเทศต่าง ๆ หลายประเทศแล้ว แต่ รัฐบาลไทยยังตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเร่งรีบทำสัญญาสุรากับรัฐบาลสเปน ทั้งนี้ เพราะรัฐบาลคำนึงถึงความสำคัญของสเปนที่ว่า สเปนเป็นประเทศที่ผลิตเหล้าองุ่นมาก ถ้ารัฐบาลไทยละเลยไม่ทำสัญญาสุรากับสเปนก็อาจเป็นช่องทางให้เกิดการค้าสุราสเปน ในไทยขึ้นได้⁴ แม้ว่าเวลานั้นสเปนไม่มีกงสุลและคนในบังคับในไทยเลยก็ตาม ประการ ค่อมา แม้ไทยจะเจรจาทำสัญญาสุรากับประเทศอื่น ๆ ได้แล้ว รัฐบาลไทยจะเรียกร้อง หรืออ้างสิทธิในข้อที่ว่าคนต่างชาตินจะได้รับผลประโยชน์เสมอกัน คนสเปนจึงต้อง

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2427 [มช.]

² รัฐบาลออสเตรียยินยอมทำสัญญาสุราออสเตรียตามรูปแบบสัญญาสุราที่ไทย ทำกับเยอรมนี ดังนั้นเมื่อรัฐบาลไทยขอแก้ไขเพิ่มเติมความในข้อ 7 ของสัญญาสุรา เยอรมนี รัฐบาลจึงได้ขอแก้ความในสัญญาสุราออสเตรียด้วย

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2427 [มช.]

⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

ปฏิบัติเรื่องสุราเหมือนกับคนชาติอื่น ๆ ที่ได้ทำสัญญาสุราแล้วยอมไม่ได้ ทั้งนี้เพราะว่าหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่ไทยทำกับประเทศสเปนเมื่อ พ.ศ. 2411 มีข้อกำหนดในเรื่องสุราว่าคนไทยในบังคับสเปนจะต้องปฏิบัติตามหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410¹ ซึ่งสัญญาสุรานั้นไม่มีผลบังคับใช้ในการปฏิบัติ ดังนั้นจากความจำเป็นดังกล่าวเป็นผลให้รัฐบาลไทยต้องรีบดำเนินการเจรจาปรึกษาทำสัญญากับรัฐบาลสเปนโดยเร็วเช่นกัน

การเจรจาเพื่อปรึกษาทำสัญญากับรัฐบาลสเปนนั้น เริ่มต้นจากการมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระองค์เจ้าปฤษฎางค์และราชทูตสเปนประจำกรุงเบอร์ลิน ในครั้งที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปทำสัญญากับรัฐบาลเยอรมนี ราชทูตสเปนรับว่าจะแจ้งไปยังรัฐบาลสเปนว่า รัฐบาลไทยได้ทำสัญญากับเยอรมนีเรียบร้อยแล้ว

ในวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2427 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับหนังสือตอบจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสเปนที่แจ้งว่า รัฐบาลสเปนยินดีที่จะทำสัญญากับไทยตามแบบสัญญาสุราฝรั่งเศส ทั้งนี้รัฐบาลสเปนจะยอมให้ภาษีสุราทั้งหมดไม่เกินร้อยละ 10² เมื่อพิจารณาความในหนังสือของรัฐบาลสเปนนั้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเห็นว่า ความในหนังสือนี้น่าจะไม่ชัดเจนเพราะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกล่าวเฉพาะภาษีขาเข้าสุรานั้น และไม่กล่าวถึงภาษีภายในที่รัฐบาลไทยมีสิทธิได้รับเลย ดังนั้นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึงมอบหมายให้นายเฟรดเดอริก คลาร์ก (Mr. Frederick Clark) เลขานุการต่างประเทศสถานทูตไทยประจำกรุงปารีส ไปชี้แจงให้ราชทูตสเปนได้ทราบถึงเหตุผลที่รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ยินยอมทำสัญญากับไทย เพราะทราบว่าสุราต่างประเทศนั้นเข้าไปจำหน่ายในไทยนั้น ไม่ใช่สุรายุโรป

¹ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี... เล่ม 2, หน้า 23

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2427 [มช.]

จึงไม่มีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของชาวตะวันตก ส่วนเล้าอู๋นและเบียร์นั้น รัฐบาลไทยไม่คิดที่จะเก็บภาษีมากกว่าร้อยละ 10 ซึ่งราชทูตสเปนกล่าวเห็นด้วยในคำชี้แจงของรัฐบาลไทย¹

เนื่องจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีการกิจอย่างมากในกรุงปารีส จึงเกรงว่าการปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลสเปนจะไม่สำเร็จได้โดยเร็ว ทรงขอความอนุเคราะห์ต่อรัฐบาลสเปนให้ไทยได้ปรึกษากับราชทูตสเปนที่กรุงปารีส ดังเช่นที่รัฐบาลออสเตรียยอมให้พระองค์ปรึกษาทำสัญญาสุราออสเตรียกับราชทูตออสเตรียที่กรุงเบอร์ลิน² เมื่อรัฐบาลสเปนมีหนังสือตอบอนุญาตให้ราชทูตสเปนมีอำนาจปรึกษาทำสัญญาสุราแล้ว³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ทรงคิดขอปรึกษาเรื่องสุรากับราชทูตสเปนที่กรุงปารีส เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2427 แต่พระองค์ได้รับการปฏิเสธจากราชทูตสเปนในระยะแรก โดยอ้างว่ายังไม่ได้รับคำสั่งจากรัฐบาล⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเห็นว่าการที่สเปนถ่วงเวลาปรึกษาเรื่องสุราออกไปนี้ เพราะคิดเอาเปรียบไทยโดยหันไปปรึกษากับประเทศอื่น ๆ ดังคำรายงานของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ว่า "...เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจะเป็นด้วยเวลานี้สเปนกำลังผูกขาดด้วยประเทศอื่น ๆ อยู่ ก็คิดจะเอาเปรียบในการค้าขายสุราอยู่เสมอ จึงไม่ยอมปล่อยให้เอาภาษีมากเกินไปจนไม่มีกำหนด..."⁵

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2427 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

⁵ เรื่องเดียวกัน.

ต่อมาเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 ราชทูตสเปนที่กรุงปารีสได้มีหนังสือแจ้งต่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ว่า รัฐบาลของตนยินยอมให้ทำสัญญาสุรากับไทยตามรูปแบบสัญญาสุราที่ไทยทำกับรัฐบาลเบลเยียมคั้งที่ว่า "จะทำตามนั้นทุกอย่างไม่แก้ไขเลย"¹ เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมอบหมายให้นายคลากไปพบราชทูตอีกครั้งหนึ่ง ราชทูตสเปนยังได้กล่าวยืนยันว่ารัฐบาลสเปนยินดีทำสัญญาสุราตามรูปแบบสัญญาสุราเบลเยียมทุกประการ ไม่จำเป็นต้องปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลสเปนแต่อย่างใด เพียงแต่รัฐบาลไทยยอมรับก็เป็นการตกลงกัน แต่ทั้งนี้จะต้องแปลสัญญาสุราเบลเยียมเป็นภาษาสเปนก่อน² หลังจากนั้นไม่กี่วันราชทูตสเปนได้แจ้งให้รัฐบาลไทยได้ทราบว่าจะทำสัญญาสุราสเปนที่จะทำนี้ ไม่จำเป็นต้องทำเป็นภาษาสเปน แต่อาจทำเป็นภาษาฝรั่งเศสได้เนื่องจากมีกฎหมายสเปนให้คำรับรองแล้ว³ ดังนั้นการทำสัญญาสุรากับรัฐบาลสเปนจึงเป็นเพียงการคัดลอกสัญญาสุราเบลเยียมเท่านั้น เพียงแต่นักเวลาที่จะลงนามในสัญญาสุรานี้ก็เป็นการเสร็จสิ้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เสด็จไปลงนามในสัญญาสุราสเปนพร้อมด้วยราชทูตสเปน ณ สถานทูตสเปนในกรุงปารีส เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2427⁴

การที่รัฐบาลสเปนยินยอมทำสัญญาสุรากับรัฐบาลไทยโดยง่ายเช่นนี้ ได้สร้างความประหลาดใจให้แก่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์อย่างมากถึงลายพระหัตถ์ทูตกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการที่ว่า

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูตกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2427 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูตกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ วันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูตกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

... เป็นการประหลาดด้วยเถาเวอนเมนต์สเปนมักจะซักชำ
 บิดเป็นแลไม่ใครจะเอาใจใส่ในการโต้ตอบ แลจัดการเกี่ยวของ
 ให้แล้วไปโดยเร็ว จนเป็นการรู้ทั่วกันในทุกคติไปลมาติกว่า พวก
 สเปนนั้นเป็นคนเกียจคร้านไม่เอาใจใส่ ^{ใจ} ^{หนึ่ง} ซึ่งมีฐานะเกี่ยวของด้วย
 แล้ว ก็มีความร้อออกมากทุกตน...

แต่เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลที่ราชทูตสเปนประจำกรุงปารีสรับเป็นธุระช่วยเหลือ
 และกระตือรือล้นที่จะทำสัญญาสุรากับรัฐบาลไทยนั้น พบว่าราชทูตสเปนต้องการไค้ตรา
 เครื่องราชอิสริยาภรณ์จากรัฐบาลไทยเป็นการตอบแทน กังที่ราชทูตสเปนไค้ทูตพระองค์
 เจ้าปฤษฎางค์ในวันลงนามในสัญญาสุราก่อนว่า ทวีราชทูตนั้นยินดีที่จะทำสัญญาทางการ
 ก้าเพราะเป็นผลประโยชน์แก่ประชาชน และธรรมเนียมสเปนนั้นหลังจากการทำสัญญา
 ก้าขายแล้ว ต้องมีการแลกเปลี่ยนตรากันระหว่างผู้ปรึกษาทำสัญญาของประเทศคู่สัญญา
 ซึ่งผู้สมควรไค้ตราคือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ประธานรัฐสภา และ
 ผู้ปรึกษาทำสัญญา เป็นต้น² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเห็นว่า การแลกเปลี่ยนเหรียญตรา
 ตามที่ราชทูตสเปนเสนอนั้น เป็นการไม่เสียเปรียบกันและกันทั้งยังจะเป็นการสนับสนุนให้
 บุคคลผู้ไค้รับเหรียญตราเหล่านั้นคอยอุดหนุนช่วยเหลือ และเอาใจใส่ในกิจการที่เกี่ยวข้องกับ
 รัฐบาลไทยด้วย

ก่อนการเดินทางไปเจรจาปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลอิตาลีนั้น พระองค์เจ้า
 ปฤษฎางค์ทรงสอบถามราชทูตอิตาลีประจำกรุงปารีส เพื่อทราบถึงกำหนดเวลาที่สมควร
 เจ้าแผ่นดินอิตาลีจะทรงเสด็จออกรับราชทูต เพื่อที่พระองค์จะไค้ทรงถวายเอกสารตราคั้ง
 และขอปรึกษาเรื่องสุราในคราวเดียวกัน พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปกรุงโรมเมื่อ
 วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2427 ทรงมีลายพระหัตถ์ส่วนพระองค์พร้อมทั้งส่งสำเนาสัญญา
 สุราอังกฤษและสัญญาสุราเบลเยียมถึงซินยอร์ มานซินี (Signor Mancini) รัฐมนตรี

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
 วันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
 วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

ว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอิตาลี เพื่อแจ้งให้รัฐบาลอิตาลีทราบถึงจุดมุ่งหมายของรัฐบาลไทยในการทำสัญญาสุรา และพิจารณาถึงข้อตกลงเรื่องสุราที่ไทยได้ทำสัญญากับรัฐบาลต่าง ๆ เพื่อเป็นแบบฉบับในการปรึกษาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลอิตาลี¹

การประชุมปรึกษาเรื่องสุราระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอิตาลี เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2427 นั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอิตาลีได้เสนอให้นำสัญญาสุราที่ไทยทำกับรัฐบาลฝรั่งเศสเป็นตัวอย่างในการปรึกษาหารือในครั้งนี้ รัฐบาลอิตาลีเห็นว่ารัฐบาลไทยเรียกเก็บภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ถึงร้อยละ 10 นั้น เป็นอัตราภาษีที่สูงเกินไป ทั้งนี้เพราะเหล้าองุ่นที่ผลิตในอิตาลีมีราคาถูก เมื่อส่งไปจำหน่ายยังประเทศฝรั่งเศสยังเสียอัตราภาษีขาเข้าเพียงร้อยละ 3.5 เท่านั้น ถ้ารัฐบาลอิตาลียินยอมตามความประสงค์ของรัฐบาลไทยแล้ว ฝรั่งเศสอาจฉวยโอกาสขึ้นภาษีเหล้าองุ่นของอิตาลีให้สูงเท่ากับภาษีที่รัฐบาลไทยเรียกเก็บได้ และโต้รองที่จะให้รัฐบาลไทยลดภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ลง ซึ่งอิตาลีจะยอมให้รัฐบาลไทยเก็บได้เพียงร้อยละ 5 เท่านั้น แต่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงยืนยันกรานว่าจะลดภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ให้อิตาลีตามต้องการไม่ได้ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไทยได้ทำสัญญาคกลงกับรัฐบาลหลายประเทศแล้วว่า จะเก็บภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ไม่เกินร้อยละ 10 แม้แต่อัตราภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ในสัญญาสุราที่ไทยทำกับรัฐบาลฝรั่งเศส รัฐบาลไทยก็พยายามเจรจาขอเพิ่มเติมอัตราภาษีขึ้นจากร้อยละ 8 เป็นร้อยละ 10 เช่นกัน ในที่สุดรัฐบาลอิตาลีจึงยอมรับทำตามสัญญาสุราที่ไทยทำกับรัฐบาลฝรั่งเศส โดยให้ไทยจัดเก็บภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ได้ไม่เกินร้อยละ 8 แต่ทั้งนี้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอิตาลีต้องทำหนังสือรับรองมอบให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นหลักฐานในการเจรจาซึ่งปรึกษาคกลงกันว่า ถ้ารัฐบาลไทยสามารถเจรจาขอเพิ่มภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ต่อรัฐบาลฝรั่งเศสขึ้นเป็นร้อยละ 10 ได้แล้ว รัฐบาลอิตาลีจะยินยอมให้รัฐบาลไทยเพิ่มภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์เป็นร้อยละ 10 ด้วยเช่นกัน²

¹ Prince Prisdang, Letter to Signor Mancini, 26 June 1884

[มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรโปการ วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

เมื่อใดที่จากร่างสัญญาฉบับรัฐบาลอิตาลีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้ลงนามในสัญญา ระหว่างพระองค์เจ้าปฤษฎางค์กับนายมานซินี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ของอิตาลี เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2427

เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลที่รัฐบาลอิตาลียินยอมตกลงตามร่างสัญญาสุราฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่ในช่วงแรก รัฐบาลอิตาลีก็ยื่นกรานที่จะให้ลคภาชีเหล้าองุ่นและเบียร์ลงไปอีกนั้น เป็นไปได้ที่ว่าฝรั่งเศสเป็นตลาดการค้าเหล้าองุ่นและเบียร์แหล่งใหญ่ของอิตาลี ดังนั้น การยินยอมปฏิบัติตามข้อตกลงในสัญญาสุราตามแบบสัญญาสุราที่ฝรั่งเศสทำกับไทย ย่อม เป็นการประกันต่อรัฐบาลอิตาลีในกรณีที่ฝรั่งเศสจะเรียกร้องขอขึ้นภาษีเหล้าองุ่นและเบียร์ จากอิตาลี ตามแบบสัญญาสุราที่ทำกับรัฐบาลไทย การเจรจาลงนามในสัญญาสุราระหว่าง ไทยกับรัฐบาลอิตาลีที่สำเร็จลงได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาประมาณครึ่งเดือนนั้น อาจ กล่าวได้ว่า เป็นผลจากสัมพันธภาพอันดีระหว่างพระองค์เจ้าปฤษฎางค์กับพระราชวงศ์ ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอิตาลี ดังเห็นได้จากพระราชดำรัสตอบรับพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันที่เข้าเฝ้าถวายเอกสารตราตั้งว่า พระองค์ก็พระทัยมากที่ทรงทราบว่า "...ข้าพระพุทธเจ้าเป็นราชทูตสยาม ดิยังมิได้ทรงรู้จักข้าพระพุทธเจ้าก็ดี ได้ทรงทราบข่าวถึงข้า พระพุทธเจ้าจากคูก เยนัวเป็นอันมาก..."¹ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรง ให้การต้อนรับคูก เยนัว (Duke of Genoa) พระอนุชาของสมเด็จพระเจ้า แผ่นดินอิตาลีอย่างดียิ่ง ครั้งเสด็จเป็นพระราชอาคันตุกะมาเยือนประเทศไทยในปี พ.ศ. 2423 ทำให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับไมตรีจิตจากรัฐบาลอิตาลี ในความร่วมมือ เเจรจาปรึกษาตกลงในสัญญาสุราอิตาลีอย่างรวดเร็ว

ออสเตรียนับว่าเป็นประเทศสุดท้ายที่ได้ลงนามในสัญญาสุรากับรัฐบาลไทย แต่การทบทวนสัญญาสุรากับรัฐบาลออสเตรีย ได้เริ่มตั้งแต่ครั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทรงปฏิบัติภารกิจที่สถานทูตไทยในกรุงลอนดอน ในระยะแรกพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรง

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พุทธกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

มอบหมายให้นายชอนเบอร์เกอร์ (Mr. Schonberger) กงสุลไทยประจำเวียนนา เป็นผู้ยื่นบันทึกขอเปิดการเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลออสเตรีย ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2426 นายชอนเบอร์เกอร์ได้ทราบทูลให้ทรงทราบว่า รัฐบาลออสเตรียเห็นว่าการขอทำสัญญาสุราในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์แก่ไทยฝ่ายเดียว จึงไม่สนใจจะทำสัญญาสุรานี้จนกว่ารัฐบาลไทยจะทำสัญญาสุรากับประเทศอื่น ๆ ให้เรียบร้อยก่อน รัฐบาลออสเตรียจึงจะทำตาม นายชอนเบอร์เกอร์ยังได้เสนอแนะให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เจรจาปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลเยอรมนีก่อน แล้วจึงขอเจรจากับรัฐบาลออสเตรีย ซึ่งจะทำให้สำเร็จได้โดยง่าย ทั้งนี้เพราะรัฐบาลออสเตรียมีนโยบายต่างประเทศคล้ายตามรัฐบาลเยอรมนี และเพื่อสะดวกในการปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลออสเตรียพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ควรที่จะติดต่อทำความคุ้นเคยกับราชทูตออสเตรียประจำกรุงลอนดอนด้วย¹

จากข้อเสนอแนะของนายชอนเบอร์เกอร์ดังกล่าว ได้เป็นแนวทางให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ติดต่อกับเจ้าหน้าที่สถานทูตออสเตรียประจำกรุงลอนดอนในเดือนกันยายน พ.ศ. 2426 จากการสนทนากับเจ้าหน้าที่สถานทูตออสเตรียนั้น ทำให้ทรงทราบว่า รัฐบาลออสเตรียเข้าใจว่ารัฐบาลไทยต้องการแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับประเทศตะวันตก ตามที่รัฐบาลไทยได้แจ้งต่อรัฐบาลออสเตรียเมื่อครั้งเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เป็นราชทูต จึงมิได้เอาใจใส่เมื่อรัฐบาลไทยขอปรึกษาทำสัญญาสุราเพียงอย่างเดียว โดยอ้างว่ารัฐบาลออสเตรียต้องการแก้ไขหนังสือสัญญาใหญ่ทั้งหมด² ครั้นเมื่อรัฐบาลออสเตรียได้ทราบว่าประเทศอื่น ๆ เช่นอังกฤษ ตกลงทำสัญญาสุรากับรัฐบาลไทยแล้ว จึงต้องการปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลไทยด้วยเช่นกัน และขอให้ส่งคำปรึกษาและร่างสัญญาสุราส่งให้รัฐบาลออสเตรียเพื่อพิจารณาด้วย การสนทนากับเจ้าหน้าที่สถานทูตออสเตรียในครั้งนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงชี้แจงความจำเป็นของรัฐบาลไทย

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปการ
วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2426 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปการ
วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2426 [มช.]

ในการขอทำสัญญาสุรา และแจ้งให้ทราบว่ามีหลายประเทศที่ได้ลงนามในสัญญาสุรากับ
 รัฐบาลไทยแล้ว เพราะเห็นแก่ความยุติธรรมที่ไทยควรมีอำนาจในการควบคุมการจำหน่าย
 สุราในไทย และเนื่องจากพระองค์ทรงมีภารกิจที่จะต้องเจรจากับรัฐบาลอื่น ๆ ด้วย จึง
 ต้องการให้รัฐบาลออสเตรียอนุญาตให้พระองค์ได้เจรจาปรึกษาเรื่องสุราที่กรุงลอนดอน¹

เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปปรึกษาเรื่องสุรากับรัฐบาลเยอรมนีในเดือน
 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2426 ทรงทราบจากบารอน กุสเซอร์โรว์ (Kusserow) ผู้แทนรัฐบาล
 เยอรมนีในการปรึกษาเรื่องสุราว่า รัฐบาลออสเตรียได้มอบหมายให้ราชทูตออสเตรีย
 ประจำกรุงเบอร์ลินเป็นผู้ปรึกษาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลไทย พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึง
 เสด็จไปพบราชทูตออสเตรียประจำกรุงเบอร์ลิน หลังจากได้ลงนามในสัญญาสุรากับรัฐบาล
 เยอรมนีแล้ว และขอทำสัญญากับรัฐบาลออสเตรีย จากการเจรจาในครั้งนี้ ราชทูต
 ออสเตรียได้ทูลพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ว่า "ออสเตรียจะเดินทางนั้นทางเดียวกับเยอรมนี
 ไม่มีความกีดกันเลย"² ดังนั้นพระองค์จึงมอบร่างสัญญาสุราที่รัฐบาลไทยได้ทำความ
 ตกกลงกับรัฐบาลเยอรมนีแล้วให้แก่ราชทูตออสเตรียในกรุงเบอร์ลิน เพื่อนำส่งรัฐบาล
 ออสเตรียเพื่อพิจารณา

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2427 ราชทูตออสเตรียประจำกรุงเบอร์ลินได้มี
 หนังสือแจ้งให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทราบว่า รัฐบาลออสเตรียยินยอมทำสัญญาสุรากับ
 รัฐบาลไทยตามแบบสัญญาสุราเยอรมนี ขอให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปลงนามใน
 สัญญาสุรานี้³ แต่เนื่องจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงรอฟังผลการลงนามในสัญญา
 สุราเยอรมนีจากรัฐบาลไทยอยู่ พระองค์จึงขอเลื่อนเวลาที่จะเสด็จไปลงนามในสัญญา
 สุรากับราชทูตออสเตรีย ทั้งนี้เพราะทรงเกรงว่าถ้าสัญญาสุราเยอรมนีไม่เป็นที่พอใจของ
 รัฐบาลไทย จะได้ปรับปรุงแก้ไขเพียงฉบับเดียว ถึงกระนั้นก็ตามราชทูตออสเตรียประจำ

¹ เรื่องเดียวกัน.

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
 วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2427 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
 วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2427 [มช.]

กรุงเบอร์ลินยังทูลเตือนให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ไปลงนามในสัญญาสุราออสเทรียอยู่เสมอ
เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงทราบคำสั่งจากรัฐบาลไทยให้แก้ไขข้อสัญญากับรัฐบาล
เยอรมนีที่มีข้อบกพร่องบางประการ พระองค์ทรงมีหนังสือตอบราชทูตออสเทรียเมื่อเดือน
มิถุนายน พ.ศ. 2427 ขอให้รัฐบาลออสเทรียรอกการลงนามในสัญญาสุราออสเทรียไปก่อน
จนกว่าพระองค์จะได้เจรจาแก้ไขข้อบกพร่องบางประการในสัญญาสุราเยอรมนีให้เรียบร้อย¹

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2427 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปกรุงเบอร์ลิน
อีกครั้งหนึ่งเพื่อเจรจาทกลงแก้ไขข้อบกพร่องในสัญญาสุราเยอรมนีกับรัฐบาลเยอรมนีจน
สำเร็จ จากนั้นก็ทรงปรึกษาเจรจากับราชทูตออสเทรียที่กรุงเบอร์ลิน เพื่อขอแก้ไข
และเพิ่มเติมความในข้อ 7 ของสัญญาเยอรมนี การประชุมปรึกษากับราชทูตออสเทรีย
ในครั้งนี้ ราชทูตออสเทรียรับที่จะช่วยเหลือแก้ไขความต่างร่างที่ทรงมอบให้ แต่ร่าง
สัญญาที่รัฐบาลไทยขอแก้ไขในครั้งนี้จะต้องได้รับความยินยอมจากรัฐบาลออสเทรียก่อน²
ซึ่งรัฐบาลออสเทรียจะแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบหลังจากรัฐบาลออสเทรียได้ประชุมปรึกษา
ตกลงในร่างสัญญาที่รัฐบาลไทยขอแก้ไชนั้นก่อน ในอีก 2 เดือนต่อมาพระองค์เจ้า
ปฤษฎางค์ทรงได้รับหนังสือจากราชทูตออสเทรียที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.
2428 ให้ไปลงนามในสัญญาสุราออสเทรียที่สถานทูตออสเทรียในกรุงปารีส³ ดังนั้น
พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึงทรงเสด็จไปลงนามในสัญญาสุราออสเทรียเมื่อวันที่ 7 มกราคม
พ.ศ. 2428⁴ แต่เนื่องจากสัญญาสุราออสเทรียฉบับนี้เป็นผลงานการเจรจาปรึกษาหา

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2427 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2428 [มช.]

⁴ เรื่องเดียวกัน.

สัญญาสารระหว่างไทยกับราชทูตออสเตรียประจำกรุงเบอร์ลิน ดังนั้นสถานทูตออสเตรีย
ในกรุงปารีสจึงส่งสัญญาสารออสเตรียที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ลงนามแล้ว ไปให้ราชทูต
ออสเตรียที่กรุงเบอร์ลินลงนามเมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2428¹

ความสำเร็จจากการเจรจาทำสัญญาสารกับรัฐบาลออสเตรียในครั้งนั้น นอก
จากจะเป็นเพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์แล้ว พระองค์ยังทรงได้
รับความช่วยเหลือจากบารอน กุสเซอร์โร้วผู้แทนรัฐบาลเยอรมนี ที่เป็นจู่ระและเอาใจ
ใส่ช่วยเหลือให้ทรงปรึกษาทำสัญญาสารออสเตรียกับราชทูตออสเตรียประจำกรุงเบอร์ลิน
และช่วยเจรจาสันนิษฐานราชทูตออสเตรียให้ยอมรับและแก้ไขเพิ่มเติมความในข้อ 7 ของ
สัญญาออสเตรียจนเป็นที่พอใจของรัฐบาลไทย² ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลออสเตรียมี
นโยบายทางการเมืองคล้อยตามรัฐบาลเยอรมนีตามที่นายชอนเบอร์เกอร์ได้กราบทูลให้
ทราบแต่เบื้องแรก

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สัญญาสารที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เจรจากกลงและ
ลงนามกับรัฐบาลนานาประเทศนั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ

แบบแรก คือ สัญญาสารที่ทำตามรูปแบบสัญญาสารที่ไทยทำกับรัฐบาลอังกฤษ
ได้แก่ สัญญาสารที่ไทยทำกับรัฐบาลโปรตุเกส สวีเดน-นอร์เว เดนมาร์ก เบลเยียม
เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สเปน และออสเตรีย

แบบที่สอง คือ สัญญาสารที่ทำตามรูปแบบสัญญาสารที่ไทยทำกับรัฐบาลฝรั่งเศส
ได้แก่ สัญญาสารที่ไทยทำกับรัฐบาลอิตาลี

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2428 [มช.]

²

[มช.]

Federick Clark, Letter to Prince Prisdang 19 November 1884

การเจรจาตกลงใช้สัญญาสุรากับรัฐบาลนานาประเทศ

หลังจากเสร็จสิ้นพระภารกิจการเจรจาทำสัญญาสุราและลงนามกับรัฐบาลประเทศตะวันตกแล้ว พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีพระภารกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเจรจาให้รัฐบาลประเทศตะวันตกตกลงใช้สัญญาสุรานี้โดยเร็วเพื่อรัฐบาลไทยจะได้มีอำนาจควบคุมการค้าสุรภายในประเทศดังเช่นอารยประเทศอื่น ๆ สัญญาสุราที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงลงนามนั้นอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สัญญาสุราที่รัฐบาลประเทศคู่สัญญากำหนดวันใช้สัญญาแล้ว มีผลบังคับได้ทันที ได้แก่ สัญญาสุราที่รัฐบาลไทยได้ทำกับประเทศอังกฤษ โปรตุเกส สวีเดน-นอร์เวย์ เดนมาร์ก เบลเยียม และเนเธอร์แลนด์

2. สัญญาสุราที่ผู้แทนรัฐบาลประเทศคู่สัญญาลงนามแล้ว รัฐบาลประเทศคู่สัญญาของไทยจะต้องนำเสนอให้รัฐสภาของประเทศตนให้สัตยาบันเสียก่อน จึงจะกำหนดวันใช้สัญญาได้ ได้แก่ สัญญาสุราที่รัฐบาลไทยได้ทำกับประเทศฝรั่งเศส เยอรมนี สเปน อิตาลี และออสเตรีย

นอกจากประเทศฝรั่งเศสแล้ว การเจรจาขอกำหนดวันใช้สัญญาสุราของรัฐบาลไทยกับประเทศคู่สัญญาอื่น ๆ ไม่เป็นการยากลำบากมากนัก ทุกประเทศยินดีที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงในสัญญาสุรา สำหรับการเจรจาขอใช้สัญญาสุรากับรัฐบาลฝรั่งเศส นั้น กล่าวได้ว่า รัฐบาลไทยประสบอุปสรรคนานับประการ ทั้งนี้เนื่องมาจากรัฐบาลฝรั่งเศสไม่ต้องการที่จะสูญเสียผลประโยชน์ที่ตนเคยได้รับแม้เพียงน้อยนิด แต่พยายามแสวงหาผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองอื่น ๆ เป็นการตอบแทนเมื่อรัฐบาลไทยขอใช้สัญญาสุรา ดังนั้นช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะแสดงให้เห็นถึงวิเทโศบายทางการทูตของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้อย่างเด่นชัด

1. การตกลงใช้สัญญาของรัฐบาลต่าง ๆ

เมื่อรัฐบาลอังกฤษยินยอมใช้สัญญาสุรา เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2428 แล้ว การเจรจาตกลงใช้สัญญาสุราของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์กับรัฐบาลต่าง ๆ นอกจากรัฐบาลฝรั่งเศส ปรากฏว่าไม่ประสบปัญหาแต่ประการใด กล่าวคือการเจรจาตกลงใช้

สัญญาสุรากับรัฐบาลสวีเดน-นอร์เว เดนมาร์ก และเบลเยียมนั้น เริ่มตั้งแต่หลังจากมี การลงนามในสัญญาสุรากับประเทศดังกล่าว เนื่องจากว่ารัฐบาลทั้งสามประเทศไม่มีคน ในบังคับมีผลประโยชน์จากการค้าสุราในไทย และประเทศเหล่านี้มีนโยบายต่างประเทศ คล้อยตามอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจใหญ่ในยุโรปและมีคนในบังคับมีผลประโยชน์ในไทยมาก กังที่รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศสวีเดนแจ้งให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทราบครั้งทรงขอใช้ สัญญาสุราว่า "...มีนิตเตอว่าไม่ขัดขวางอันใด แต่สวีเดนเป็นเมืองไม่มีผลประโยชน์ ที่จะกำหนดก่อนอังกฤษที่มีผลประโยชน์ไม่ไม่เป็นยุติธรรม เหนว่าถ้าอังกฤษยอมพรั่งนี้เข้า ก็คงยอมเหมือนกัน..."¹ เมื่อรัฐบาลไทยทำความตกลงกับรัฐบาลอังกฤษขอใช้สัญญาสุรา ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2428 รัฐบาลทั้งสามประเทศก็ยินยอมใช้สัญญาสุราตามเวลา ที่อังกฤษกำหนดด้วยเช่นกัน²

การเจรจาขอใช้สัญญาสุรากับประเทศเนเธอร์แลนด์ และโปรตุเกส เริ่มขึ้น หลังจากรัฐบาลไทยลงนามในสัญญาสุรากับประเทศทั้งสองแล้ว รัฐบาลของประเทศทั้งสอง ยินยอมใช้สัญญาสุราในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2427 ตามที่รัฐบาลไทยขอ แต่รัฐบาลไทย ยังทำสัญญาสุรากับทุกประเทศไม่สำเร็จ สัญญาสุราที่ใดตกลงไว้ว่าจะใช้นี้จึงยังไม่มีผล บังคับใช้ เนื่องจากมีข้อตกลงในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าในข้อการให้ผลประโยชน์ แก่ทุกชาติเสมอกัน แต่ด้วยเหตุที่ประเทศทั้งสองนี้มีคนในบังคับมีผลประโยชน์จากการค้า สุราในไทย และกงสุลทั้ง 2 ชาตินี้ไต่ลงนามในสัญญากรุงเทพฯ แล้ว รัฐบาลไทยจึงขอ ให้รัฐบาลของประเทศทั้งสองมีคำสั่งถึงกงสุลใหญ่ปฏิบัติในเรื่องสุรตามข้อตกลงในสัญญา กรุงเทพฯ ไปพลาง ๆ ก่อน³ ครั้นรัฐบาลไทยได้ทำความตกลงกับรัฐบาลอังกฤษและ

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พุทธกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2426 [มช.]

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พุทธกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2426, วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2426 และวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2426 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พุทธกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2427 และวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

ประเทศอื่น ๆ แล้ว จึงมีหนังสือถึงรัฐบาลประเทศทั้งสองเพื่อขอกำหนดวันใช้สัญญาสุรา ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2428 เช่นกัน¹

ส่วนการเจรจาตกลงใช้สัญญาสุรากับรัฐบาล เยอรมนี สเปน อิตาลี และ ออสเตรียนั้น เนื่องจากว่าสัญญาสุราที่รัฐบาลไทยทำกับรัฐบาลทั้งสี่ประเทศดังกล่าว จะต้องให้รัฐสภาให้สัตยาบันก่อน จึงจะกำหนดวันใช้สัญญาสุราได้ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงมีหนังสือไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศดังกล่าว เพื่อขอให้รัฐบาลนำสัญญาสุราเสนอต่อรัฐสภาเพื่อให้สัตยาบันให้เป็นที่เรียบร้อยด้วย รัฐบาล เยอรมนี สเปน อิตาลี และออสเตรียได้นำสัญญาสุราเสนอต่อที่ประชุมรัฐสภาเพื่อให้สัตยาบันในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2428 วันที่ 25 กุมภาพันธ์ วันที่ 9 มีนาคม วันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2429 ตามลำดับ

2. ปัญหาการให้สัตยาบันของรัฐบาลฝรั่งเศส

การลงนามในสัญญาสุราระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่ปารีสเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2426 นั้น เมื่อพิจารณาแล้วเสมือนกับเป็นชัยชนะของไทยในการเจรจาทำสัญญา เนื่องจากรัฐบาลไม่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ใด ๆ เป็นการแลกเปลี่ยน แต่สัญญาสุราฝรั่งเศสต้องให้รัฐสภาฝรั่งเศสให้สัตยาบันก่อน จึงสามารถแลกเปลี่ยนสัญญา ระหว่างประเทศคู่สัญญาและกำหนดคันทมาขวันใช้สัญญานี้ได้ ปรากฏว่าเรื่องนี้เป็นผลให้รัฐบาลไทยต้องประสบปัญหาและอุปสรรคนานัปการ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศสต้องการผลประโยชน์ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจเป็นการตอบแทน พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทรงพากเพียร และยืนหยัดต่อสู้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติโดยมิยอมให้สูญเสียผลประโยชน์สิ่งใดเป็นการแลกเปลี่ยน ด้วยทรงตระหนักถึงข้อผูกพันและความจำเป็นที่ต้องตกลงกับรัฐบาลประเทศตะวันตกเกรงว่าเมื่อให้ผลประโยชน์แก่ชาติใดชาติหนึ่งแล้ว จะต้องให้แก่ประเทศอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ดังนั้นช่วงเวลาที่ยุโรปการ

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรโปการ วันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2427 [มช.]

สุรากับรัฐบาลฝรั่งเศสจนประสบผลสำเร็จ จึงสะท้อนให้เห็นบทบาทของพระองค์เจ้า
ปฤษฎางค์ในการใช้ยุทธวิธีทางการทูตตอบโต้แรงกดดันทางการเมืองของฝรั่งเศส ที่
ต้องการเข้ามามีผลประโยชน์ในประเทศไทย ซึ่งอาจวิเคราะห์แต่ละประเด็น ดังนี้

ก. สัญญาโทรเลขในข้อแลกเปลี่ยนการให้สัตยาบันสัญญาสุรากับฝรั่งเศส

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้แจ้งต่อรัฐบาลฝรั่งเศสเพื่อขอใช้สัญญาสุรา
ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2427 ในการสนทนาเพื่อขอแลกเปลี่ยนสัญญาสุรากับนาย
คลาเวอรี (M. Clavery) ปลัดกระทรวงการต่างประเทศและนายโมลลาร์ด
(M. Mollard) อธิบดีกรมพิธีการทูต เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2426 รัฐบาล
ฝรั่งเศสได้ทูลให้พระองค์ทราบดีว่า "...ฝรั่งเศสจะเรกติไฟสัญญาสุรายังไม่ได้ก่อน ด้วย
จะต้องปฤษาเรื่องที่จะทำสัญญาโทรเลขและอื่น ๆ ให้ตกลงกันเสียก่อน จึงจะเรกติไฟ
สัญญาสุราได้..."¹

คำตอบของรัฐบาลฝรั่งเศสดังกล่าวทำความประหลาดใจแก่พระองค์เจ้า
ปฤษฎางค์เป็นอย่างมากโดยตรงเห็นว่า "...ฝรั่งเศสตั้งท่าโก่งเปิ่นแน่..."² และ
ยังทรงเห็นว่าแม้ฝรั่งเศสจะเคยเสนอให้ไทยทำสัญญาโทรเลขกับฝรั่งเศสเมื่อครั้งการ
ประชุมเจรจาปรึกษาทำสัญญาสุราก็ตาม แต่พระองค์ทรงชี้แจงให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบ
แล้วว่า การมีการประชุมเจรจาในแต่ละเรื่องโดยเฉพาะ ไม่ควรนำมาเกี่ยวข้องกับ
เรื่องสุรา นับแต่นั้นเป็นต้นมาการขอทำสัญญาโทรเลขของฝรั่งเศส มิได้ถูกนำมาเป็น
ข้อต่อรองอีกเลย จนกระทั่งรัฐบาลไทยขอให้ฝรั่งเศสให้สัตยาบันสัญญาสุรา รัฐบาล
ฝรั่งเศสจึงนำสัญญาโทรเลขมาเป็นข้อแลกเปลี่ยนกับรัฐบาลไทยอีกครั้งหนึ่ง

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2426 [มช.]

² เรื่องเดียวกัน.

กิจการโทรเลขในประเทศไทย เป็นที่สนใจของประเทศมหาอำนาจตะวันตก มาแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนั้นบริษัทอังกฤษโดยนายรีด (Reid) ได้ขออนุญาตทำทางโทรเลขจากหัวเมืองตะวันตกถึงเมืองป็นัง และขอมือภีสัทท์ ในพื้นดินสามทางที่สายโทรเลขจะพาดผ่านกว้าง 1 ไมล์ ทั้งนี้ นายรีดได้ขอให้ไทยช่วย ออกเงินอุดหนุนการทำทางโทรเลขด้วย แต่บริษัทนี้ทำการไม่ตลอดก็ต้องล้มเลิกไป ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายรีดได้ร้องต่อรัฐบาลขอทำทางโทรเลขตามทางที่เคยเสนอไว้อีกครั้ง แต่รัฐบาลไทยไม่ต้องการให้ชาวต่างชาติเข้ามา มีผลประโยชน์ในไทย จึงแจ้งให้ทราบว่ารัฐบาลไทยจะจัดการทำเอง เมื่อรัฐบาลต้องการทำสายโทรเลขโดยติดต่อกับบริษัทอังกฤษที่สิงคโปร์ กลับได้รับการตอบสนองในทางลบ ดังนั้นการทำทางโทรเลขของรัฐบาลจึงต้องระงับลง

ต่อมารัฐบาลฝรั่งเศสโดยผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อน ได้เสนอขอทำทางโทรเลขสายตะวันออกแก่ไทย โดยให้ไทยจัดเตรียมเสาที่จะพาดโทรเลขจากเขตแดน ตะวันออกจนถึงกรุงเทพฯ เมื่อรัฐบาลอังกฤษทราบเรื่องจึงขอให้ไทยปฏิเสธการทำทางโทรเลขกับรัฐบาลฝรั่งเศส เพราะรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียดจะขอทำทางโทรเลขทางทวาย ครั้นเมื่อรัฐบาลไทยได้ติดต่อไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อื่น เคียดเพื่อเจรจาเรื่องที่จะพาดสายโทรเลขผ่าน ก็ยังไม่เป็นที่ตกลงกัน ขณะเดียวกันรัฐบาลฝรั่งเศสได้ขอทำทางโทรเลขสายตะวันออกอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลไทยถึงเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการโทรเลข¹ และต้องการทำไมตรีกับอังกฤษและฝรั่งเศส จึงรับทำทางโทรเลขทั้งสายตะวันตกและสายตะวันออกเพื่อให้ไปติดต่อกับสายของประเทศอาณานิคมของชาติมหาอำนาจ ด้วยเหตุผลที่ว่า "...เมืองเราต้องชอบกับชาติสองชาติ คือฝรั่งเศสกับอังกฤษให้เสมอ ๆ กันให้ถึงกันอยู่เสมอ ดีกว่าที่สนิทข้างหนึ่งเกินไปจนข้างหนึ่ง มีความริษยาแรงกล้า..."²

¹ กษ, ร.5 รล.3/2 พระบรมราชโองการพระราชทานพระยาตรีสิงหนเทห ข้าราชการออกไปราชการสายโทรเลข เมืองไซ่ง่อน เมืองพระตะบองและอื่น ๆ (ร.ศ. 101), นก.เล่มที่ 19 หน้า 1107-1125.

² เรื่องเดียวกัน.

รัฐบาลไทยพยายามหาวิธีการป้องกันการค้าชดเชงที่อาจเกิดขึ้นได้ จึงจัดซื้อสายและเครื่องโทรเลขจากรัฐบาลฝรั่งเศสที่ไช่จ๋อง และจ้างชาวฝรั่งเศสมาทำทางโทรเลขสายตะวันออก ส่วนทางสายตะวันตกก็ว่าจ้างชาวอังกฤษมาทำการเช่นกัน เมื่อการทำทางโทรเลขทั้ง 2 สายใกล้จะเสร็จสิ้นลง รัฐบาลไทยได้มอบหมายให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นตัวแทนของรัฐ ในการสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสหภาพสากลโทรเลขที่กรุงลอนดอนเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2426¹ เพื่อเข้าร่วมในระเบียบการให้บริการระหว่างประเทศ ซึ่งวางไว้เป็นมาตรฐานสำหรับประเทศต่าง ๆ เพื่อแสดงออกถึงความร่วมมือกับนานาประเทศ

การโทรเลขที่เกี่ยวข้องทางด้านอังกฤษไม่สู้มีปัญหามากนักในทางการเมือง แต่ทางโทรเลขสายตะวันออกที่ติดต่อกับฝรั่งเศสเริ่มมีปัญหามากขึ้น เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสเร่งรัดให้ไทยทำสัญญาโทรเลขกับฝรั่งเศสก่อน กล่าวคือนอกจากความตกลงในเรื่องการกำหนดพิภพค่อตราการบอกค่าโทรเลขแล้ว ฝรั่งเศสยังต้องการให้ไทยทำสัญญาจ้างคนฝรั่งเศสมาทำการโดยผ่านรัฐบาลฝรั่งเศส แทนที่จะเป็นสัญญาว่าจ้างระหว่างรัฐบาลไทยกับชาวฝรั่งเศสที่จะถูกจ้างนั้นโดยตรง

ปัญหาเรื่องสัญญาโทรเลขดังกล่าวได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นหนึ่ง ครั้งการประชุมปรึกษาทำหนังสือสัญญาสุรากับรัฐบาลฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2426 แต่เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงชี้แจงเหตุผลว่าควรทำสัญญาโทรเลขแยกต่างหากจากการประชุมทำสัญญาสุรา รัฐบาลฝรั่งเศสก็มิได้มีปฏิกริยาในเรื่องนี้อีกอย่างใด จนกระทั่งไทยได้เร่งรัดฝรั่งเศสให้สัตยาบันสัญญาสุราฝรั่งเศส จึงได้เรียกร้องให้ไทยทำสัญญาโทรเลขเป็นข้อแลกเปลี่ยน ถ้าไทยไม่ตกลงในเรื่องที่สองนี้ ฝรั่งเศสก็จะไม่ยอมให้สัตยาบัน

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช วันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2426 [มช.]

มีข้อนำส่งแก่ประการหนึ่งว่าการจัดการทางด้านโทรเลขในประเทศไทยนั้น เป็นสิ่งที่ข้าราชการไทยไม่มีความรู้เพียงพอที่จะบริหารงานให้ เป็นไปตามแนวทางที่วางไว้ รัฐบาลจึงจำเป็นต้องว่าจ้างชาวต่างประเทศที่มีความรู้ทางเทคนิคมาปฏิบัติการ และเป็นที่เสียดายตรวจสอบการดำเนินการจนกว่าคนไทยจะสามารถรับช่วงงานไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ถึงกระนั้นก็ตามรัฐบาลก็มีความระมัดระวังในการว่าจ้างชาวต่างประเทศที่จะ จ้างเข้ามาบริหารราชการ ทั้งนี้เนื่องจากตระหนักดีว่าการจ้างคนต่างชาติเข้ามาจำนวนมาก ย่อมเป็นช่องทางให้ชาตินั้นเข้ามามีอิทธิพลเหนือหน่วยงานนั้น ๆ โดยง่าย การที่อังกฤษ และฝรั่งเศสกำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนอินโดจีนจนซีกเขตแดนไทย เป็นผลให้ รัฐบาลไทยจำเป็นต้องดำเนินนโยบายที่มีให้กระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ที่มีต่อมหา อำนาจตะวันตกทั้งสองประเทศ แต่เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสเรียกร้องขอมีผลประโยชน์ใน สัญญาโทรเลข เพื่อแลกเปลี่ยนกับการให้สิทธิขบวนในสัญญาสุราที่ไคท์ไวกั้น จึงก่อให้เกิด ความรู้สึกถึงการเอารัดเอาเปรียบของรัฐบาลฝรั่งเศสเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ว่า "... ฝรั่งเศสก็คิดจะโกงเอาเปรียบหาช่องที่จะบีบกันไทยในเรื่องต่าง ๆ เช่นนั้น..."¹

แม้ว่าพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงไม่พอพระทัยในข้อเสนอของรัฐบาลฝรั่งเศส ดังกล่าว แต่พระองค์ก็มีใต้วาจด่วนที่ส่งแด่สถานการณที่คงเผชิญ ทรงเสนอความเห็นต่อ รัฐบาลไทยว่า แม้ฝรั่งเศสต้องการทำสัญญาโทรเลขกับไทย พระองค์ก็ยินดีที่จะเจรจา ปรีชาคด้วย แต่ทั้งนี้จะ "...ไม่ต้องให้ผลประโยชน์แก่อำนาจที่ฝรั่งเศสจะเอา เป็นที่ ยึดที่จะบีบกัน..."² แม้ว่รัฐบาลฝรั่งเศสจะไม่ยอมให้สิทธิขบวนสัญญาสุราก็ตาม

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2426 [มช.]

² เรื่องเดียวกัน.

ดังนั้นเมื่อนายชอร์ส หลุยส์ (George Louis) แจ้งให้พระองค์ทราบว่า รัฐบาลฝรั่งเศสต้องการเจรจาเรื่องสัญญาโทรเลขกับผู้แทนรัฐบาลไทย พระองค์จึงได้เสด็จไปประชุมปรึกษาหารือกับผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศสที่กระทรวงการต่างประเทศที่กรุงปารีส เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 ประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในที่ประชุม¹ ได้แก่²

1. เรื่องพิกัตอัตราการใช้โทรเลข จากการเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับกงสุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ นั้น รัฐบาลไทยได้กำหนดพิกัตอัตราค่าบอกโทรเลขระหว่างแต่ละเมืองในไทยค่าละ 9 อัฐ³ ส่วนค่าบอกโทรเลขที่มีไปยังเมืองต่าง ๆ ในญวนนั้นคิดค่าละ 10 อัฐ และต่างฝ่ายต่างเก็บรายได้ส่วนนี้ไว้ รัฐบาลฝรั่งเศสได้ขอให้ไทยลดอัตราค่าบอกโทรเลขที่มีไปยังญวนให้ต่ำลงเพื่อจะได้มีกำไรใช้โทรเลขมากยิ่งขึ้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงชี้แจงว่าอัตราค่าบอกโทรเลขที่ไทยคิดค่าละ 10 อัฐนั้น รัฐบาลไทยได้ยอมลดให้แก่ฝรั่งเศสแล้วถึงค่าละ 5 อัฐ⁴ ทั้งนี้เพื่อแสดงไมตรีของไทยต่อรัฐบาลฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่ค่าใส่ง่ายในการโทรเลขของไทยมีราคาสูงมาก ดังนั้นจะลดเงินให้น้อยกว่านี้ไม่ได้

¹ผู้แทนของรัฐบาลไทย ได้แก่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ และนายกลา เลขาอนุการสถานทูตไทยในกรุงปารีส ผู้แทนฝ่ายฝรั่งเศสได้แก่ นายกลาเวอรี ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ และนายชอร์ส หลุยส์

²กจช, ร. 5 พศ. เล่มที่ 30 เมมโมเร็นดัมปรึกษาสัญญาโทรเลขด้วย มองซีเออร์กลาเวอรีที่ฟอเรนออฟฟิส ปารีส วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2427, หน้า 97-105

³อัฐ เป็นชื่อมาตราเงิน เงิน 1 อัฐเท่ากับส่วนหนึ่งในแปดแห่งเฟื้อง

⁴อัตราค่าบอกโทรเลขที่รัฐบาลไทยได้แจ้งต่อสหภาพสากลโทรเลขคือ อัตราค่าบอกโทรเลขไปยังประเทศต่าง ๆ ค่าละ 15 อัฐ ดังนั้นเมื่อไทยคิดค่าโทรเลขที่บอกไปยังเมืองญวนเพียงค่าละ 10 อัฐ จึงเท่ากับว่าไทยยอมลดให้ฝรั่งเศสถึงค่าละ 5 อัฐ

2. เรื่องการส่งบัญชีค่ากำบอก จากการเจรจาในกรุงเทพฯ นั้น ได้ระบุให้ส่งบัญชีค่ากำบอกโทรเลขที่มีผู้ใช้กำคอบนั้น¹ และให้แบ่งเงินที่ได้รับทั้งสองฝ่าย ๆ ละเท่า ๆ กัน รัฐบาลฝรั่งเศสเห็นว่าเป็นการยุ่งยากลำบาก และเสนอให้ต่างคนต่างเก็บคั่ง เช่นค่าโทรเลขภายในประเทศซึ่งประเทศคู่สัญญาต่างฝ่ายต่างเก็บ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์แจ้งว่าไม่อาจจะยินยอมตามข้อเสนอของรัฐบาลฝรั่งเศสได้ ทั้งนี้เนื่องจากโทรเลขที่มีไปมาระหว่างไทยกับญวนจะมีโทรเลขซึ่งเสียเงินค่ากำคอบที่ต้นสาย¹ ในเมืองญวนแล้วเป็นจำนวนมาก เพราะมีผู้สอบถามราคาสินค้าจากเมืองไทยอยู่เสมอ ทำให้รัฐบาลไทยต้องเสียค่าใส่หุ้มมากในการส่งข่าว ทั้งนี้เพราะการเดินทางไปมาในไทยลำบากกว่าเมืองญวน

3. เรื่องการลดพิภคอัตราค่ากำบอก รัฐบาลฝรั่งเศสเสนอให้ไทยระบุในสัญญาว่า รัฐบาลไทยจะลดพิภคอัตราค่ากำบอกได้เมื่อใด ซึ่งทางไทยตอบว่าไม่มีข้อขัดขวางอย่างไร แต่ขณะนี้รัฐบาลไทยเสียค่าใส่หุ้มสูง จึงไม่สามารถลดคต่ำกว่านี้ได้

4. เรื่องกำหนดเวลาใช้สัญญาโทรเลข รัฐบาลฝรั่งเศสกล่าวว่าไม่จำเป็นที่จะต้องกำหนดเวลาใช้สัญญานี้ เพราะไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ทรงโต้แย้งว่า รัฐบาลไทยได้เข้าเป็นสมาชิกของสหภาพโทรเลขสากลแล้ว ดังนั้นควรมีกำหนดเวลาบอกเลิกใช้สัญญากันตามแบบสากลไว้ด้วย ซึ่งในที่สุดก็ตกลงใช้ตามสัญญาโทรเลขสากล

5. การจ้างคนโทรเลข นับเป็นประเด็นสำคัญของการทำสัญญาโทรเลข กล่าวคือ รัฐบาลฝรั่งเศสต้องการให้รัฐบาลไทยทำสัญญาว่าจ้างคนฝรั่งเศสทำการโทรเลขทางสายตะวันออก พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงโต้ตอบว่าไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะผิดธรรมเนียมการว่าจ้างลูกจ้าง ซึ่งผู้จ้างควรมีสติที่จะคัดเลือกลูกจ้างตามคุณสมบัติและความเหมาะสม แม้ผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศสจะยืนยันว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะเป็นผู้รับประกันลูกจ้างเหล่านี้ แต่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ก็มีมติยินยอมให้หน้าความ

¹ ค่ากำคอบโทรเลขที่มีผู้ใช้กำคอบได้แก่ การที่ผู้ส่งโทรเลขได้ชำระเงินค่าส่งโทรเลข และการแจ้งตอบในเรื่องนั้นแก่สถานีปลายทางที่ได้ส่งโทรเลขนั้น

ข้อนี้ไว้ในสัญญา โดยอ้างถึงความจำเป็นที่รัฐบาลไทยต้องทำตัวเป็นกลาง ทั้งนี้เพราะไทยอยู่ท่ามกลางมหาอำนาจใหญ่ทั้งสองคือ อังกฤษและฝรั่งเศส ถ้าไทยยอมให้ตามที่ฝรั่งเศสขอแล้วอาจทำให้อังกฤษทำตามบ้าง ถึงกระนั้นกักรัฐบาลฝรั่งเศสก็ยังไม่เสนอให้ไทยแบ่งทางโทรเลขออกเป็นสองสาย โดยให้ชาวฝรั่งเศสเข้าดำเนินการสายตะวันออก แต่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงยืนยันกรานอย่างเด็ดเดี่ยวว่า ไทยไม่ต้องการให้สิทธิการโทรเลขแก่ชาติใดชาติหนึ่งโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เมื่อทางโทรเลขอยู่ในอาณาเขตไทยก็ควรอยู่ในอำนาจของกรมโทรเลขไทยแต่หน่วยงานเดียวเท่านั้น ซึ่งต่อไปถ้าคนไทยสามารถดำเนินการได้เองก็จะใช้คนไทยทั้งสิ้น

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าฝรั่งเศสเรียกร้องให้ไทยทำสัญญาโทรเลขกับรัฐบาลฝรั่งเศส โดยมีความมุ่งหมายที่จะเข้าครอบงำและผูกมัดผลประโยชน์ในกิจการโทรเลขของไทย ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งหวังที่จะกีดกันไม่ให้รัฐบาลไทยจ้างชาวอังกฤษเข้ามาในหน่วยงานของไทยโดยอ้างว่า "...ไทยนับถืออังกฤษใช้คนอังกฤษ และทำการทั้งปวงตามธรรมเนียมอังกฤษนั้น..."¹ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ฝรั่งเศส "...มีความริษยาอังกฤษเป็นพื้น เกรงว่าไทยจะใช้คนอังกฤษ..."² ขณะเดียวกันการเจรจาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นความวิริยะอุตสาหะ ความมอดกสันของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในการตอบโต้และยืนยันกรานที่จะมิให้ไทยต้องสูญเสียสิทธิอันชอบธรรมและผลประโยชน์ของชาติไป ทรงต่อสู้มียอมอ่อนข้อให้ตามความต้องการของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นบุคลิกลักษณะเฉพาะของพระองค์ตลอดมาในการเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศส

การประชุมปรึกษาเรื่องสัญญาโทรเลขกับรัฐบาลฝรั่งเศสครั้งนี้ ยุติลงโดยที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้แจ้งให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบว่า จะนำบันทึกการเจรจาในครั้งนี้เสนอให้รัฐบาลไทยได้พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง และหลังจากการเจรจาปรึกษาเรื่องสัญญาโทรเลขครั้งนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่ารัฐบาลฝรั่งเศสนำเรื่องนี้มาเป็นข้อต่อรองกับการ

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ มูลกรมหมื่นเทววงษ์โรโปการ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2427 [มธ.]

² เรื่องเดียวกัน. [มช.]

ให้สัตยาบันสัญญาสุรารัตน์อย่างไร ถึงกระนั้นก็ตมอกจากข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสในสัญญา
โทรเลขดังกล่าวแล้ว รัฐบาลไทยยังประสบปัญหาอีกอย่างคือ ฝรั่งเศสไม่พอใจที่รัฐบาล
ไทยใช้ชาวอังกฤษเป็นล่ามในการเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศส

ข. ความสำคัญของล่ามในการติดต่อกับรัฐบาลฝรั่งเศส

การเจรจาดังกล่าวกับรัฐบาลฝรั่งเศสนั้น รัฐบาลไทยมีความจำเป็น
ต้องใช้ล่ามที่รู้และเข้าใจภาษาฝรั่งเศสเป็นอย่างดี ปัญหาเรื่องล่ามเป็นอุปสรรคสำคัญ
ประการหนึ่งของรัฐบาลไทยมาแต่ครั้งเริ่มเจรจาศึกษาทำสัญญาสุรารัตน์กับรัฐบาลฝรั่งเศส
ดังกล่าวมาแล้ว ครั้นเมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เสด็จมาปฏิบัติภารกิจในสถานทูตไทย
ณ กรุงปารีส ได้ทรงพระดำริคิดว่าเลขาธุการชาวฝรั่งเศส แต่เมื่อทาบตามรัฐบาล
ฝรั่งเศสถึงเรื่องนี้ รัฐบาลฝรั่งเศสไม่อนุญาตให้ชาวฝรั่งเศสมีศและอำนาจหน้าที่ทาง
การทูตเทียบเท่าเลขาธุการสถานทูตต่าง ๆ¹ เป็นผลให้ต้องทรงแต่งตั้งนายเฟรเดริก
คลาก (Mr. Frederick Clark) (ชาวอังกฤษ) เป็นเลขาธุการสถานทูตไทยประจำ
กรุงปารีส นอกเหนือจากการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเลขาธุการแล้ว นายคลากยังเป็น
ล่ามของรัฐบาลไทยในการเจรจาศึกษาเรื่องต่าง ๆ กับรัฐบาลฝรั่งเศสด้วย

ระยะแรกของการปฏิบัติหน้าที่ของนายคลาก นั้นคือการติดต่อกองกระทรวงการ
ต่างประเทศฝรั่งเศส ปรากฏว่าไม่ประสบปัญหาและอุปสรรคแต่ประการใด แต่ใน
เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2427 นายโมลลาร์ด² (M. Mollard) และเคานต์
เคอ แกร์การาเดค (Le Comte de Kergaradec)³ ได้แจ้งให้พระองค์เจ้า
ปฤษฎางค์ทราบว่า รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ต้องการให้รัฐบาลไทยใช้ล่ามชาวอังกฤษไปพูด

¹ เรื่องเดียวกัน.

² นายโมลลาร์ด (Mollard) เป็นอธิบดีกรมพิธีการทูตฝรั่งเศส

³ นายแกร์การาเดค ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นกงสุลฝรั่งเศสในไทย และ
เดินทางมารับตำแหน่งเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2429

ราชการที่กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ด้วยเหตุผลว่าอังกฤษและฝรั่งเศสมีผลประโยชน์ทางการเมืองคล้ายคลึงกัน ดังนั้นการปรีกษาราชการระหว่างรัฐบาลไทยและฝรั่งเศสในเรื่องเกี่ยวกับรัฐบาลอังกฤษจึงเป็นการที่ไม่เหมาะสม รัฐบาลไทยควรพิจารณาลำใหม่ในราชการติดต่อกับรัฐบาลฝรั่งเศส จะเป็นชาวฝรั่งเศสหรือชาติอื่นเช่นเยอรมนีก็ได้เพราะ "...ถึงคนเยอรมันจะไม่มีไมตรีด้วยฝรั่งเศสก็ดี ก็หาผลประโยชน์คล้ายคลึงทางเดียวกันไม่..."¹

เมื่อพิจารณาถึงข้อเท็จจริงของรัฐบาลฝรั่งเศสในเรื่องการใช้ล่ำมอังกฤษเพื่อติดต่อกับราชการกับฝรั่งเศสนั้น เห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่รัฐบาลฝรั่งเศสจำเป็นต้องรักษาผลประโยชน์ชาติของตน ทั้งนี้เพราะช่วงเวลาดังกล่าว เป็นระยะที่ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสกำลังแข่งขันที่จะขยายอิทธิพลทางการเมืองในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฝรั่งเศสจึงต้องสงวนท่าทีบางอย่างที่ไม่ต้องการให้รัฐบาลอังกฤษได้ล่วงรู้ แต่การที่รัฐบาลไทยจะใช้ล่ำมฝรั่งเศสในการติดต่อกับราชการไทยนั้น เป็นสิ่งที่รัฐบาลไทยจะต้องระมัดระวังอย่างมาก เนื่องจากอาจประสบความลำบากในการทูตจนเป็นผลเสียหายต่อราชการของไทยได้ อาทิ เช่น ล่ำมชาวฝรั่งเศสอาจรับสินบนจากรัฐบาลฝรั่งเศส² ทั้งนี้เพราะบทเรียนที่ผ่านมา เมื่อครั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปเฝ้ารัฐบาลฝรั่งเศสเพื่อขอใช้สัญญาตูรานัน รัฐบาลฝรั่งเศสกลับเรียกร้องให้ไทยทำสัญญาโทรเลขกับรัฐบาลฝรั่งเศสเป็นการแลกเปลี่ยน ทั้ง ๆ ที่เรื่องนี้รัฐบาลไทยได้ปฏิเสธมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ไปเจรจาทำสัญญาตูรา

คุณสมบัติของล่ำมที่เหมาะสมกับราชการของสถานทูตไทยในกรุงปารีสนั้น ตามพระราชดำริของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์มี 3 ประการ³คือ ประการแรกต้องเป็นคนดี ซื่อสัตย์และไว้วางใจได้ เพราะล่ำมจะเป็นพยานในการเจรจาปรึกษาหารือของราชทูต

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [ม.ป.]

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

ประการที่ 2 ล่ามต้องเป็นคนที่กว้างขวาง มีชื่อเสียงในวงสังคม เพื่อเป็นที่อุทิศหนุนในทางราชการ และประการสุดท้าย ซึ่งมีความสำคัญที่จะรับรองคุณสมบัติล่ามก็คือเป็นผู้ที่มีตระกูล เพราะฉะนั้นการปฏิบัติงานจึงต้องทำเพื่อรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลด้วย

ชาวฝรั่งเศสที่พระองค์เจ้าปดุงวางกัทรังค้ำนึ่งถึงเพื่อจะดึงตัวมาช่วยเหลือราชการต่างประเทศของพระองค์ในการติดต่อกับรัฐบาลฝรั่งเศสเพื่อขอให้ฝรั่งเศสให้สัตยาบันสัญญาสุราก็ นายรุติเอียงกงสุลไทยประจำมาเชลส์ ผู้ช่วยเหลือพระองค์รังเงรจาทำสัญญาสุรากับฝรั่งเศส พระสยามจตุราบุรุษ กงสุลไทยประจำกรุงปารีส และ นายแกร์การาเดก ชาวฝรั่งเศสผู้เข้ามาทำความสนิทสนมกับพระองค์เจ้าปดุงวางกัทรังค้ำนึ่ง 3 คนต่างก็มีข้อบกพร่องบางอย่างที่ทำให้ไทยไม่อาจแต่งตั้งให้เป็นล่ามได้ กล่าวคือนายรุติเอียงพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ไม่รู้กฎหมายระหว่างประเทศ และไม่คอยคุ้นเคยกับข้าราชการชั้นสูงของฝรั่งเศส เนื่องจากอยู่ที่เมืองมาเชลส์ สำหรับพระยาสยามจตุราบุรุษนั้นก็ทำตัวไม่เป็นที่น่าไว้วางใจของไทยมาแต่ครั้งไทยขอทำสัญญาสุรากับฝรั่งเศส² ส่วนนายแกร์การาเดกนั้นก็ไม่ใช่ที่ไว้วางใจ เช่นกัน³ แต่เพื่อเอาใจรัฐบาลฝรั่งเศส ไทยได้ตกลงใช้นายลบ ซึ่งเป็นนักเรียนไทยในยุโรป แต่ก็ไม่ใช่ผลเนื่องจากยังไม่ชำนาญในเรื่องภาษา

อย่างไรก็ดีพระองค์เจ้าปดุงวางกัทรังค้ำนึ่งถึงความจำเป็นที่ต้องหาล่ามใหม่เพื่อให้เป็นที่พอใจของรัฐบาลฝรั่งเศส แต่การหาล่ามนั้นจะต้องอยู่ในดุลยพินิจของรัฐบาลไทยในการคัดเลือก กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ทรงให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า ไม่ควรใช้ล่ามเป็นชนเยอรมันนี้ แมว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะเคยเสนอไว้ ทั้งนี้เพราะทรงเกรงว่าอาจเกิด

¹ นายแกร์การาเดก เข้ามาทำความสนิทสนมกับพระองค์เจ้าปดุงวางกัทรังค้ำนึ่ง เพื่อให้สนับสนุนตนให้เข้ามารับตำแหน่งกงสุลในไทย

² พระองค์เจ้าปดุงวางกัทรังค้ำนึ่ง, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วิโรปการ
วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปดุงวางกัทรังค้ำนึ่ง, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วิโรปการ
วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

ปัญหาขึ้นมาอีกก็คั้งว่า "...ไม่ควรแกว่งเท้าหาเสี้ยนเอาคนเยอรมันมาใช้ เพราะรู้
 อยู่ว่าฝรั่งเศสไม่ชอบคนเยอรมัน..."¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงนำนายมาช (M. Mach)
 ซึ่งเคยเป็นผู้ช่วยล่ามในสถานทูตเนเธอร์แลนด์ประจำกรุงปารีส มาทูลองราชการครั้ง
 ไปเจรจาเรื่องสัญญาโทรเลขกับรัฐบาลฝรั่งเศส ปรากฏว่านายมาชไม่เข้าใจภาษาอังกฤษ
 ก็พอ เพราะแปลความที่ทูตราชการนั้นผิดพลาดไปมาก²

จากความจำเป็นของรัฐบาลไทยที่จะรีบเร่งขอเปลี่ยนสัญญาสุรากับรัฐบาล
 ฝรั่งเศสให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว³ แต่อุปสรรคสำคัญของรัฐบาลไทยคือ ขาดล่ามที่จะไปชี้แจง
 และปรึกษาร่วมกับพระองค์ในการเจรจา คั้งนั้นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงแก้ปัญหาเรื่อง
 ล่ามโดยการเข้าพบนายจูส์ เฟอริ (M. Jules Ferry) รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
 การต่างประเทศโดยตรง และชี้แจงให้ทราบถึงความจำเป็นของพระองค์ที่จะต้องใช้นัก
 ภาษาอังกฤษเป็นล่าม ด้วยเหตุผลที่ว่าพระองค์ทรงคุ้นเคยกับชาวอังกฤษ ทูตอังกฤษก็จึงขอ
 ใช้นักล่ามอังกฤษไปก่อน⁴ ในการสนทนากับนายเฟอรินั้น นายเฟอริยินยอมให้พระองค์
 เจ้าปฤษฎางค์ใช้นักล่ามอังกฤษได้ในกาเจรจาในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของ
 อังกฤษ⁵ เท่าที่ฝรั่งเศสยินยอมให้รัฐบาลไทยใช้นักล่ามอังกฤษในการเจรจานั้น มีข้อควร

¹พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ
 วันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2427 [มช.]

²พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ
 วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

³พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ
 วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

⁴พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วโรปการ
 วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2427 [มช.]

⁵เรื่องเดียวกัน.

พิจารณาได้ประการหนึ่งว่า มาจากความต้องการที่จะเอาใจไทยเพื่อหวังผลขยายอิทธิพล
ฝรั่งเศสเข้าไปในดินแดนเขมร หลังจากที่อุปสรรคของไทยเรื่องล้าที่จะใช้เจรจากับ
รัฐบาลฝรั่งเศสได้สิ้นสุดลง ก็มีเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองบางอย่างที่ทำให้ฝรั่งเศส
หันมาทำไมตรีต่อไทย และให้สัตยาบันสัญญาสุราที่ไคท์ท้าว โดยไม่ได้เรียกร้องผล
ประโยชน์อย่างใดตอบแทนเหมือนที่เคยเป็นมา

ก. ผลของการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในอินโดจีนต่อปัญหาสุรา

การที่ฝรั่งเศสขยายอิทธิพลในเขมร มีส่วนช่วยให้การสัตยาบันสัญญา
สุราของรัฐบาลฝรั่งเศสเร็วมากขึ้น กล่าวคือ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2427 ฝรั่งเศส
ได้ยกกำลังเข้าไปในเขมรเพื่อบีบบังคับให้พระนโรคมทำหนังสือสัญญามอบอำนาจการ
ปกครองประเทศ การคลัง และการทหารให้อยู่ในความดูแลของฝรั่งเศส โดยให้
พระเจ้าบรมวงศ์เธอได้รับเงินเดือนปีละ 3 แสนฟรังก์¹

การดำเนินการของฝรั่งเศสในเขมรจากการให้ความคุ้มครองแบบ รัฐใน
อารักขามาเป็นการผนวกดินแดน (Annexation) ซึ่งเท่ากับเป็นการผิดต่อหนังสือสัญญา
เรื่องเขมร "หนังสือสัญญาเมืองพระตะบอง" ที่ฝรั่งเศสทำกับไทยเมื่อปี พ.ศ. 2410
การกระทำของฝรั่งเศสในเขมรครั้งนี้ ทำให้ประเทศตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษ กล่าว
โจมตีรัฐบาลฝรั่งเศสอย่างมาก ถึงความในหนังสือพิมพ์ที่ออกจำหน่ายในประเทศฝรั่งเศส
ที่ว่า "...ถ้าเป็นการเอาเขมรเป็นเมืองขึ้นเสียทีเดียวแล้ว ก็เป็นการล้างสัญญาซึ่งมี
กับไทยอยู่..."² นอกจากนี้หนังสือพิมพ์อเมริกันชื่อ หนังสือกาลิกแนนิ
(Galignanis) และหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสชื่อ ลา ฟรองซ์ (La France) ก็ยังโจมตี
นโยบายจักรวรรดินิยมอย่างไม่มีขอบเขตจำกัดของรัฐบาลฝรั่งเศสอีกด้วย³ จนทำให้
ภาพพจน์ของรัฐบาลชุดนั้นเสียไปอย่างมาก

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พุทธกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ
วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2427

² เรื่องเดียวกัน.

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ พุทธกรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ
วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2427

จากเหตุการณ์นี้ทำให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ มีพระประสงค์ที่จะใช้การยึดครอง
เขมรของฝรั่งเศสเป็นเครื่องต่อรองให้ฝรั่งเศสให้สัตยาบันและตกลงใช้สัญญาสุราในเร็ววัน
กล่าวคือ พระองค์ทรงเห็นว่า การที่ฝรั่งเศสเข้าควบคุมเขมรมากยิ่งขึ้นในลักษณะเช่นนี้
ย่อมไม่มีทางที่ไทยจะเรียกคืนดินแดนที่เป็นเขมรส่วนนอก¹ ของไทยกลับคืนมาได้² ถึงแม้
ว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะถูกหนังสือพิมพ์โจมตีว่าทำผิดข้อสัญญาที่ฝรั่งเศสทำไว้กับไทยในปี พ.ศ.
2410 ก็ตาม ดังนั้นเพื่อไม่ให้การสูญเสียอิทธิพลของไทยในเขมรครั้งนี้สูญเปล่าไปโดย
มิได้รับอะไรกลับคืนมา พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึงได้พยายามผลักดันให้รัฐบาลฝรั่งเศส
ให้สัตยาบัน และยอมใช้สัญญาสุรานี้โดยการวางเฉยและไม่โจมตีรัฐบาลฝรั่งเศสในเรื่องนี้
แต่อย่างใด

จากสภาพการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นดังกล่าว มีส่วนทำให้ท่าทีของรัฐบาล
ฝรั่งเศสต่อไทยในเรื่องการเจรจา ขอให้รัฐบาลฝรั่งเศสให้สัตยาบันสัญญาสุราที่ใดทำได้
ดีขึ้นมาก จึงเห็นได้จากเมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปพบนายจูส์ เฟอร์
(M. Jules Ferry) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ 28 มกราคม
พ.ศ. 2428 และได้รับคำสัญญาว่าจะนำสัญญาสุรานั้นเสนอต่อรัฐสภาโดยเร็ว³ หลังจาก
นั้นไม่นานนายเฟอร์ ได้้นำสัญญาสุราเสนอต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2428

¹ ดินแดนเขมรส่วนนอก คือดินแดนเขมรที่เคยเป็นประเทศราชของไทย
ยกเว้นเมืองเสียมราฐ และพระตะบอง ซึ่งไทยต้องทำสัญญามอบให้อยู่ในความอารักขา
ของฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2410

² จากข้อเท็จจริงแล้ว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทยยอมรับว่า เขมรหลุดพ้นจาก
อำนาจการปกครองของไทยแล้ว ตั้งแต่ครั้งรัฐบาลไทยได้ทำหนังสือสัญญาเรื่องเขตแดน
เมืองพระตะบอง เมื่อปี พ.ศ. 2410

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2428 [มช.]

หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสชื่อ เลอตอง (Le Temps)¹ ได้เสนอข่าวว่ารัฐบาลฝรั่งเศสได้นำสัญญาสุรา
เสนอต่อรัฐสภาแล้ว² ครั้นเมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎาองค์ทรงให้พระสยามธุระราชูปถัมภ์ไปสืบข่าว
เรื่องนี้ที่กระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งในต้นเดือนเมษายน จึงได้
ทราบจากนายโมลลาร์ด อธิบดีกรมพิธีการทูตว่าสัญญาสุรานี้พ้นจากภาระหน้าที่และความ
รับผิดชอบของกระทรวงการต่างประเทศแล้ว การพิจารณาเรื่องสัญญานี้ต่อไปจะอยู่ใน
ความรับผิดชอบและการพิจารณาของสมาชิกรัฐสภา แต่เนื่องจากเป็นญุกฎฎีก่อน จำเป็น
ต้องรอรัฐสภาเปิดประชุมใหม่ในวันที่ 25 เมษายน³ แต่ปรากฏว่าช่วงเวลาต่อมา การ
เมืองในประเทศฝรั่งเศสได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เป็นผลมาจากนโยบายต่างประเทศ
ของรัฐบาลฝรั่งเศสในการส่งกองทัพไปสู่รบกับจีนที่แคว้นตังเกี๋ยนั้นได้รับความพ่ายแพ้⁴
หนังสือพิมพ์และประชาชนพากันติเตียนนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสในครั้งนี้อย่างมากว่า
ทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศของประเทศ เป็นผลให้รัฐบาลชุดนี้ต้องลาออก เหตุการณ์ที่
เกิดขึ้นในฝรั่งเศสดังกล่าว จึงทำให้การให้สัตยาบันสัญญาสุราของฝรั่งเศสนั้นต้องเลื่อน
ไปอย่างไม่มีกำหนด ถึงกระนั้นก็ดีที่พระองค์เจ้าปฤษฎาองค์ทรงตีพระทัยอย่างมากที่เกิด
เหตุการณ์นี้ เพราะความพ่ายแพ้ของรัฐบาลฝรั่งเศสในการรบครั้งนี้จะทำให้รัฐบาล
ฝรั่งเศสต้องเสียทรัพยากร เงินทอง และเวลาในการต่อสู้เพื่อปกครองและรักษาแคว้น
ตังเกี๋ยต่อไป ดังเห็นได้จากความว่า

... แต่เหตุที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ถึงมาว่าจะชักให้การตกลงใช้สัญญาสุราเข้าไป
ไปบ้างก็ดี ข้าพระพุทธเจ้ายังมีความเสียใจไม่เท่ายินดี เพราะที่ฝรั่งเศส
แพกับจีนครั้งนี้ ก็จำต้องถกต่อสู้กันต่อไป จะทำให้การตั้งตัวเป็นใหญ่ใน
เมืองตองกีนเรียบรอยโค่นนานไปมาก...⁵

¹ ไม่พบชื่อในภาษาฝรั่งเศส

² พระองค์เจ้าปฤษฎาองค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วิโรปการ
วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2428 [มช.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎาองค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์วิโรปการ
วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2428 [มช.]

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน

ในเวลาเดียวกัน พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเสนอความคิดเห็นต่อรัฐบาลไทย ถึงการที่ฝรั่งเศสจะต้องเสียเวลาในการสู้รบและจัดแจงการปกครองในฝั่งเกื้อนี้ว่า จะมีประโยชน์ต่อรัฐบาลไทยอย่างมากในการจัดเตรียมการบำรุงรักษาพระราชอาณาเขต ไม่ให้ฝรั่งเศสมีโอกาสขยายอิทธิพลเข้าเบียดเบียนได้ในระยะเวลาอันใกล้

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเข้าพบนายเฟรซีเน็ต (M. de Freycinet) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศคนใหม่² ในทันทีที่มีการเปลี่ยนคณะรัฐบาลใน ฝรั่งเศส เพื่อเตือนเรื่องการขอเปลี่ยนสัญญาสุราฝรั่งเศสซึ่งได้ลงนามมาแล้ว 2 ปีแล้ว³ ทั้งนี้นับว่าเป็นโอกาสที่รัฐสภากำลังเปิดประชุมอยู่ นายเฟรซีเน็ตได้นำสัญญาสุราฝรั่งเศส นี้เสนอต่อสภาล่าง - ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2428 ที่ประชุมรัฐสภาได้ มอบหมายให้นายเฟลิกซ์โฟร์ (Felix Faure) ปลัดกระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศสเป็น ผู้ทำรายงานการดำเนินการทำสัญญาสุราฝรั่งเศสเสนอต่อที่ประชุมรัฐสภา นายเฟลิกซ์โฟร์ ได้เอาใจใส่เป็นธุระคอยช่วยเหลือในเรื่องนี้อย่างมาก คงเห็นจากการนำเอารายงาน ที่จะเสนอในที่ประชุมมาให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงพิจารณาแก้ไขก่อนที่จะนำเสนอในที่ ประชุมรัฐสภา ความเอาใจใส่ในกิจธุระของรัฐบาลไทยของนาย เฟลิกซ์โฟร์อย่างมากนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงให้ความเห็นต่อรัฐบาลไทยว่าเป็นเพราะ "...มองทีเออร์ เฟลิกซ์โฟร์ดูเหมือนมีประสงค์จะไต่รับตราเครื่องราชอิสริยยศ จึงบากหน้ามาอุคหนุนในทาง ทหารปอด แลยอมให้แกไขริปอดด้วย..."⁴

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปลการ วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2428 [มธ.]

² รัฐบาลฝรั่งเศสชุดใหม่เข้ารับตำแหน่งตั้งแต่วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2428

³ Memorandum of Interview between M. de Freycinet and Prince Prisdang at Foreign Office 8 May 1885 [มธ.]

⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปลการ วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2428 [มธ.]

ครั้นถึงวันที่ 29 มิถุนายน นายเฟร็ดเฟอ์ ได้นำรายงานเกี่ยวกับสัญญา
สุราไทยกับฝรั่งเศส และร่างกฎหมายที่จะใช้สัญญาสุรานี้เสนอต่อที่ประชุมรัฐสภา โดย
ให้คำแนะนำต่อที่ประชุมว่า ขอให้รัฐสภายินยอมใช้สัญญาสุรานี้โดยเร็ว¹ หลังจากสัญญา
สุรานี้ผ่านการพิจารณาของสภาล่าง (Député) เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม แล้ว
รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับนำสัญญาสุรานี้เสนอต่อสภาสูง (Senate) เพื่อพิจารณาในวัน
รุ่งขึ้น ในที่สุดสภาสูงก็ได้ให้สัตยาบันสัญญาสุราในวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2428²

เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลที่รัฐบาลฝรั่งเศสนำสัญญาสุราเสนอต่อรัฐสภาโดยเร่ง
ด่วนและได้รับการให้สัตยาบันทันทีนั้น อาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลชุดนี้มีแนวนโยบายที่ต่างไป
จากรัฐบาลชุดเดิมคือ ต้องการฟื้นฟูสัมพันธภาพกับมิตรประเทศ และความพยายามที่จะ
แก้ไขภาพพจน์ของรัฐบาลที่เสียไปในหมู่ประชาชนในฝรั่งเศสและในยุโรปด้วย

เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงทราบจากนายโมลลาร์ว่า รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศได้ค้นวันที่ 12 สิงหาคม เป็นวันที่จะแลกเปลี่ยนหนังสือสัญญา
สุรากัน ดังนั้นเมื่อถึงวันนั้นพระองค์จึงเสด็จไปยังกระทรวงการต่างประเทศ การเจรจา
ตกลงใช้สัญญาสุรากับฝรั่งเศสจึงได้ยุติลง³

ความสำเร็จของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในการเจรจาคือต่อทำสัญญาสุราและ
ทำความตกลงใช้สัญญาสุรากับรัฐบาลประเทศตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับฝรั่งเศสนั้น อาจ
กล่าวได้ว่าเป็นผลจากพระปรีชาสามารถในการปรับนโยบายในการเจรจาให้สอดคล้องกับ
สถานการณ์ระหว่างประเทศโดยใช้วิธีการทูตเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายนั้น ๆ
อย่างเหมาะสม ซึ่งก็นับได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัฐบาลไทย
ได้เลือกใช้บุคคลที่เหมาะสมแล้ว เพื่อให้ไปดำเนินการเจรจาแก้ไขปัญหาที่สำคัญดังกล่าว
ให้ลุล่วงไปด้วยดี

¹ เรื่องเดียวกัน.

² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ มูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2428 [มท.]

³ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ มูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
วันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2428, วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2428 [มท.]